

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Coperta a I-a a primului număr al Revistei "Cele trei crișuri"
(19 aprilie 1920)

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

Ioan CADAR, Antonio FAUR, Diana IANCU, Marian-Cornel TRANDAFIR,

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGLU
Director (seria a III-a): Antonio FAUR

Revista apare cu sprijinul Asociației Culturale Crișana

REDAȚIA:

Viorel FAUR,
secretar general de redacție

Redactori – istorie:

Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Radu ROMÎNAȘU
Diana IANCU

CUPRINSUL:

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Marian-Cornel TRANDAFIR,** *Contribuția lui Petre Diaconu cu privire la datarea circumvalației și a bisericii treflate de la Niculițel*.....1
- **Diana IANCU,** *Martiriul lui Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș oglindit în presa vremii*.....7
- **Ioan CADAR,** *Protestul episcopului Ioan Suciu în legătură cu incidentele din ziua de 10 mai 1946 din Oradea*.....13
- **Antonio Faur,** *Un document inedit despre evreii din Oradea (din anul 1952)*.....24

DOCUMENTAR

- *Din paginile primului număr al Revistei „Cele trei crișuri” (15 aprilie 1920)*

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea,
Aleea Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78

Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

Marian-Cornel TRANDAFIR

CONTRIBUȚIA LUI PETRE DIACONU CU PRIVIRE LA
DATArea CIRCUMVALAȚIEI ȘI A BISERICII TREFLATE DE
LA NICULIȚEL

În nordul Dobrogei, pe teritoriul comunei Niculițel se află un vast complex de fortificații format dintr-o circumvalație sau ring de pământ cu un perimetru de 27 km, închizând o suprafață de 48 km², un sistem de fortificații interioare și două linii de apărare mediane.

Traseul circumvalației, luând ca punct de pornire șoseaua Isacei, situată la marginea de nord a Niculițelului, străbate zona viilor din partea de apus a satului, unde din cauza lucrărilor agricole este în mare parte distrus, urcă pe panta nordică a dealului Țugulea până pe creasta acestuia. De aici, se îndreaptă spre vest și în apropierea mănăstirii Cocoș înscrie un puternic arc, orientându-și traseul spre sud, spre satul Geaferca Rusă. În dreptul acestui sat, valul cotește brusc spre nord-est. Traseul său urmează apoi coama dealului Boclogea și, după ce trece pe la nord de satul Meidanchioi, traversează Valea Morilor și ajunge până la vest de satul Telița, unde-și schimbă direcția apucând-o spre nord-vest. În cele din urmă, valul coboară panta sudică a dealului Piatra Roșie, ca apoi să atingă marginea nordică a Niculițelului¹. Circumvalația ocrotește un teren variat reprezentat de dealuri stâncoase, văi adânci, râpe și platouri mărginite de pante abrupte, resturi ale munților Hercinici.

Valul are o înfățișare uniformă, rambleul fiind format din pământ galben (leoss), cu o înălțime medie de 3 m și cu lățimea la bază de circa 17 m. În fața valului se află un șanț rezultat prin scoaterea pământului necesar ridicării acestuia, lat de 4 m și adânc de 2 m. Șanțul, cu rost de a dubla linia de rezistență a valului, a fost săpat numai în zonele unde rambleul străbate terenurile joase, adică unde a fost posibil. În restul lungimii sale valul a fost ridicat cu pământ adus din altă parte, șanțul lipsind din zonele în care valul urmărește panta și culmile dealurilor, fapt explicat și pe seama că executarea unor șanțuri în asemenea locuri era o operație extrem de anevoioasă. Pe de altă parte funcția șanțului era înlocuită de panta dealurilor².

Circumvalația de la Niculițel prezintă patru fortificații, întărite cu valuri. Prima fortificație, Cetatea Florilor, se află în partea nord-vestică a circumvalației. A

¹ Petre Diaconu, „Despre datarea „circumvalației” și a „bisericii treflate” de la Niculițel”, în *SCIV* (București), tom 23, nr.2, 1972, p.307-308.

² Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei. Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, vol.III, București, Ed. Academiei R.S.România, 1971, p. 117.

două, Cetățuia (numită și Golemo Kale), se află amenajată pe platoul unui deal cu același nume, în partea de sud-vest. A treia, Gurguiu, se găsește în partea nord-estică. Și a patra, cea mai mică, Malko Kale se află cam în mijlocul suprafeței închise de ring. Primele trei întărituri aveau menirea să protejeze câte una din laturile și intrările întregului sistem de fortificații³.

În interiorul circumvalației mai există două valuri, unul spre sud-est, celălalt spre nord-vest, care aveau menirea să completeze sistemul de apărare interior, având aspectul unor linii de apărare mediane.

Intrate în atenția cercetătorilor la sfârșitul secolului al XIX-lea, complexul de fortificații nu a beneficiat de cercetări sistematice decât cu două ocazii, lucru care face ca problema datării și atribuirii etnice a celor care le-au ridicat să fie încă deschisă.

În 1895 neobositul inginer topograf Pamfil Polonic executa singurul plan existent al fortificației de pe dealul Cetățuia.

Dintre fortificațiile amintite, doar Cetățuia a beneficiat de cercetări arheologice sistematice. Între anii 1916-1917, în timpul ocupației Dobrogei din primul război mondial, arheologul bulgar Karel Skorpil a efectuat săpături în punctul Cetățuia. Acesta nota că rezultatele obținute au fost neînsemnate, negăsind nici un fel de urmă a protobulgarilor. Lucru care însă nu l-a împiedicat să identifice fortificația cu „Onglos” sau „lagărul lui Asparuch”, datând-o în perioada anilor 660-668 și părăsită la scurt timp în 678⁴.

Între anii 1953-1954, colectivul șantierului arheologic de la Garvăn-Dinogetia, condus de Gheorghe Ștefan și-a extins cercetările și asupra circumvalației de la Niculițel. Astfel Ion Barnea, Petre Diaconu, Exspectatus Bujur și Florin Constantinu au efectuat două secțiuni în fortificația Cetățuia. Au fost cercetate două din cele patru valuri și o parte din interiorul acesteia. De formă dreptunghiulară, fortificația are dimensiunile de 225x70 m. Astfel valul care o înconjoară, ridicat din pământ galben, are în prezent înălțimea de 4 m pe latura estică și 2,70 m pe latura nordică, cu lățimea la bază de 20 m. Pe latura de nord, unde se află intrarea, valul este precedat de o bermă și un șanț de apărare, întregul obstacol având o lungime de 32 m. Pe celelalte laturi șanțul de apărare lipsește, acestea fiind mărginite de pante rezezi. Poalele valului, atât pe interior cât și pe exterior, au fost întărite cu un număr mare de cărămizi din epoca romană, de secolul al IV-lea, prezentând urme de mortar⁵. Rolul lor era pe parte interioară, unde se prezentau sub forma unor trepte, de a facilita urcarea în vârful valului, iar în exterior de a împiedica alunecarea pământului. Unele cărămizi poartă ștampila legiunii I Iovia Scythica, lucru care i-a determinat să susțină că provin din mai multe construcții romane de la Isaccea (Noviodunum) sau Niculițel.

³ Petre Diaconu, *op.cit.*, p. 308.

⁴ Gheorghe Ștefan și colaboratorii, „Șantierul arheologic Garvăn (Dinogetia) (r.Măcin, reg.Galați). Sondajul de la Niculițel”, în *SCIV* (București), tom V, nr.1-2, ianuarie-iunie 1954, p. 184.

⁵ Gheorghe Ștefan și colaboratorii, „Șantierul arheologic Garvăn-Dinogetia (r.Măcin, reg.Galați). Sondajul de la Niculițel”, în *SCIV* (București), tom VI, nr.3-4, iulie-decembrie 1955, p. 737

În panta valului de pe latura nordică, a fost dezvelită o locuință. Inventarul se reduce la câteva bucăți de cărămidă romană, un piron, două lame de cuțit, un vârf de săgeată, câteva fragmente ceramice caracteristice secolelor XI-XII, un ciob de vas smălțuit, sgraffitat, precum și șapte monede skyfate, prost conservate, din vremea împăratului Manuel I Comnenul (1143-1181). În creștetul valului a mai fost descoperit și un mormânt, la o adâncime neobișnuită de mare de 2,65 m. Scheletul care aparținea unui om în vârstă, era întins pe spate, cu capul orientat spre sud și picioarele spre nord, având mâinile încrucișate pe pânțele. Sub cap se aflau două bucăți de cărămidă, sugerând contrar orientări, că poate fi vorba de un călugăr. În pământul de deasupra mormântului a fost găsită o monedă din vremea împărătesei Theodora a Bizanțului (1055-1056)⁶, mai târziu datată în perioada împăratului Mihail al IV-lea Paphlagonianul (1034-1041).

La circa 50 m sud de latura nordică au fost descoperite ruinele unei biserițe de plan treflat⁷. Cu temelia direct pe stâncă, din ziduri s-au mai păstrat numai trei-patru rânduri de cărămizi. Lungimea biseriței este de 6 m, lățimea nu i s-a putut determina, deoarece zidul de nord, inclusiv absida laterală, au fost distruse. Absida centrală, dinspre est, are un diametru de 1,90 m. Diametrul absidei laterale, dinspre sud, măsoară 1,70 m. Biserița a fost ridicată din cărămizi scoase din poalele valului. Grosimea mică a zidurilor și faptul că erau legate cu lut l-a determinat pe Ion Barnea să afirme că biserița nu a avut cupolă. În interior s-au găsit urmele de cărămidă ale pavimentului. Printre ruinele biseriței s-au găsit două resturi de inscripție cu caractere chirilice, zgâriate în pasta arsă a unor cărămizi romane. Inscripții care sunt greu de descifrat din cauza stării fragmentare⁸.

În imediata apropiere nord-estică a apărut un pavaj de cărămidă cu dimensiunile de 1x0,80 m, probabil o încăpere anexă a biseriței.

La aproximativ 15 m sud de biseriță au apărut ruinele de cărămidă ale unei locuințe dreptunghiulare. În inventarul locuinței intră o bucată de piatră de râșniță, o răzuitoare, un piron de fier, un inel de aramă și câteva fragmente ceramice. Alte două grupuri de cărămizi din apropiere, la sud-est și vest de biserița, indică prezența unor locuințe⁹.

Despre biserița treflată de la Niculițel și locuințele din jurul ei se presupune că ar constitui urmele unei mănăstiri sau schit care a dăinuit acolo la adăpostul valului mai vechi. Opinie bazată pe poziția locuințelor (chiliilor) în raport cu biserița, inventarul sărăcăcios și prezența mormântului din val, mormânt ce ar aparține unui călugăr. Existența din vechime la sau în apropiere de Niculițel, a unui așezământ monahal este reclamată să de faptul că satul a purtat în

⁶ *Ibidem*, p. 737-739

⁷ Săpăturile din zona biseriței au fost efectuate de Ion Barnea.

⁸ Ion Barnea, „Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române”, în *Studii Teologice* (București), seria II, anul X, nr.5-6, mai-iunie 1958, p. 305-306.

⁹ Gheorghe Ștefan și colaboratorii, „Șantierul arheologic Garvăn-Dinogetia (r.Măcin, reg.Galați). Sondajul de la Niculițel”, în *SCIV* (București), tom VI, nr.3-4, iulie-decembrie 1955, p. 742-743.

vechime numele de Mănăstirea. Iar la câteva sute de metri depărtare de dealul Cetățuia se află o depresiune numită Valea Episcopiei¹⁰.

Ion Barnea pe baza concluziilor trase de pe urma cercetărilor arheologice și monedelor bizantine descoperite, data biserița cu plan treflat și întregul complex de fortificații în secolele XI-XII (fără a fi contemporane), cel mai târziu epocii Comnenilor. Ion Barnea socotea circumvalația ca o a doua linie de apărare în spatele cetății Noviodunum, aflată la 8 km spre nord de Niculițel. Ridicarea complexului fiind impusă de faptul că la Noviodunum, se află singurul vad de trecere al Dunării dintre Galați și Deltă, iar pe la Niculițel drumul obligatoriu spre capitala Imperiului Bizantin. O asemenea lucrare defensivă neputând avea loc decât într-un moment de fermă stăpânire bizantină asupra Dobrogei, dar în condițiile unui pericol care se ivea la orizont, în acest caz pecenego-cumani. Faptul că circumvalația amintește de un ring sau un sistem de fortificații specific populațiilor nomade de stepă poate fi explicat prin faptul că bizantinii au adoptat arme asemănătoare cu cele folosite de ele, fie se afla în paza unor pecenegi creștinați aflați în slujba Imperiului. Nu trebuie omis faptul că traseul valului a fost dictat și de configurația terenului¹¹.

Petre Diaconu în schimb a încercat să facă o datare mai exactă a bisericii treflate. Perioada de 150 de ani, dictată de moneda din timpul lui Mihail al IV-lea Paphlagonianul (1034-1041) și monedele de la Manuel I Comnenul (1143-1181), de funcționare a mănăstirii, pare prea lungă datorită slabei densități a depunerilor arheologice. După Petre Diaconu perioada de funcționare a așezământului mănăstiresc n-a putut să fie mai lungă de două-trei decenii. Perioada secolului al XI-lea putând fi exclusă, moneda lui Mihail al IV-lea putând fi o depunere ritualică în mormânt a unei monede mai vechi. Materialul ceramic recoltat și data în secolele XI-XII, putând fi redus la a doua jumătate a secolului al XII-lea. În sprijinul datării în a doua jumătate a secolului al XII-lea vin monedele de la Manuel I, inelul de tâmplă din aramă și resturi de amfore cu toate supraînălțate specifice celei de-a doua jumătăți a secolului al XII-lea¹².

Numismatul Ernest Oberländer-Târnoveanu după cercetarea monedelor atribuite împăratului Manuel I vine cu o nouă datare a complexului mănăstiresc. Cunoscând rigurozitatea sistemului de mărci, de greutate și compoziția aliajului monedelor imperiale din secolul al XII-lea, Ernest Oberländer-Târnoveanu încadrează emisiunile în grupa „imitațiilor latine”, datate în perioada 1208-1250/60. Acest lucru îl va determina să considere că așezământul monastic și-a avut începutul undeva în primii ani ai secolului al XIII-lea. Cu o viață foarte scurtă, distrugerea edificiului putând fi pusă pe seama unei năvăliri târzii a cumanilor sau chiar a invaziei mongole din 1241¹³.

¹⁰ Petre Diaconu, *op.cit.*, p. 313.

¹¹ Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *op.cit.*, p.119; Ion Barnea, „Din nou despre datarea valului și a biseriței treflate de la Niculițel”, în *SCIV* (București), tom 24, nr.2, 1973, p. 313-314.

¹² Petre Diaconu, *op.cit.*, p. 314.

¹³ Ernest Oberländer-Târnoveanu, „Pentru o nouă datare a biseriței cu plan treflat de la Niculițel (jud. Tulcea)”, în *Peuce* (Tulcea), VIII, 1977-1978, p. 451-453.

În ceea ce privește datarea complexului de fortificații, Petre Diaconu nu se arată de acord cu perioada înaintată de Ion Barnea. Considerând circumvalația ca fiind un sistem defensiv care a fost ridicat într-o perioadă de reflux a puterii de la gurile Dunării. În perioada secolelor XI-XII, Dobrogea se afla în stăpânirea fermă a bizantinilor. Obstacole de asemenea proporții fiind străine practicii militare constantinopolitane, la fel și pecenegilor sau cumanilor care le-ar fi asigurat apărarea. Și dacă circumvalația ar reprezenta o pavază împotriva populațiilor tiurce (pecenegi, uzi, cumani) care amenințau frontiera Imperiului la Dunărea de Jos, valul ar fi trebuit să se prezinte sub forma unei linii cu frontul îndreptat spre nord, nu sub forma unui ring care apără zona Niculițelului de atacuri pornite din toate părțile.

Datarea în secolele IX-X, când nordul Dobrogei se afla sub stăpânire bizantină care încerca să-și extindă controlul cât mai la sud, împrejurări cu care bulgari au ridicat valul mare de pământ (secolul al IX-lea) și valul de piatră (sfârșitul secolului al X-lea), pare neîntemeiată pe motivul efortului inutil risipit pe o asemenea construcție cu scop defensiv. Încadrarea în secole V-VI atribuie implicit construcția romanilor, tipul acesta de obstacole însă nu intrau în tactica și strategia lor defensivă. Prezența cărămizilor romane, de la clădiri din secolul al IV-lea presupune o demolare a acestora, ca apoi să fie refolosite la întărirea valului¹⁴.

Prin excludere rămâne doar perioada secolelor VII-VIII. Încadrarea în această perioadă putându-se face și pe baza a patru fragmente ceramice lucrate cu mâna, descoperite în pământul de umplură al valului. Petre Diaconu corelează existența circumvalațiunii de la Niculițel, cu un sistem vast de fortificații din zona gurilor Dunării. Sistem compus din valul mic de pământ dintre Cernavodă și Constanța, la sud, valul dintre Prut și limanul Conduc, spre nord și valul de la Tuluțești, spre vest¹⁵. Complexul de la Niculițel constituind centrul acestui sistem. Cât despre cine le-au ridicat, acestea putea fi opera unor populații clientelare (avari, goți, nordici) aflați în slujba Imperiului Bizantin, așezați pentru a apăra zona de atacuri slave, mai târziu protobulgare¹⁶.

De o altă opinie se arată Alexandru Madgearu care atribuie circumvalația unei populații turcice, alta decât protobulgarii. Ridicată după secolul al IV-lea de o populație care a primit statutul de aliată a Imperiului, a fost folosită pentru scurt timp, nefiind exclus ca și protobulgarii să o fi utilizat. În ceea ce privește atribuirea construcției avarilor, Alexandru Madgearu respinge teza considerând că după 626-630 avarii au pierdut hegemonia gurilor Dunării și a zonei nord-pontice, iar o alianță dintre aceștia și bizantini fiind exclusă¹⁷.

¹⁴ Petre Diaconu, *op.cit.*, p. 316.

¹⁵ Costin Croitoru, *Fortificații liniare romane în stânga Dunării de Jos (secolele I-IV p.Chr.)*, vol.1, Galați, Ed. Istros, 2004, p.80-107.

¹⁶ Petre Diaconu, „Din nou despre încadrarea cronologică a valului și mănăstirii de la Niculițel”, în *SCIVA* (București), tom 26, nr.1, 1975, p. 105.

¹⁷ Alexandru Madgearu, *Continuitate și discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, București, Ed. Universității din București, 1997, p. 183.

În ceea ce privește localizarea centrului fortificat al Onglos-ului cu circumvalația de la Niculițel, teorie susținută de istoriografia bulgară, se emite ideea că statul bulgar controla nordul Dobrogei și gurile Dunării, lucru greu de susținut în condițiile inexistenței unei flote și a unor izvoare potrivit cărora, în aceea epocă gurile Dunării erau stăpânite de creștini (bizantini sau populații clientelare ale acestora)¹⁸.

¹⁸ Oana Damian, „Despre prezența politică bizantină la Dunărea de Jos în secolele VII-X”, în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, coordonatori: Ionel Câdea, Valeriu Sîrbu, Marian Neagu, Brăila, Ed. Istros, 2004, p. 313.

MARTIRIUL LUI IOAN CIORDAȘ ȘI NICOLAE BOLCAȘ OGLINDIT ÎN PRESA VREMII

În presa timpului întâlnim numeroase aprecieri despre personalitatea militantului național dr. Ioan Ciordaș. Deși majoritatea acestora sunt prilejuite de martiriul de la Lunca, merită să fie menționate, datorită faptului că aduc o însemnată contribuție la cunoașterea activității polivalente și a ținutei sale exemplare.

În rândurile următoare, redăm diverse referințe, prilejuite de anunțul trecerii în neființă a lui Ioan Ciordaș.

În periodicul *Astreii, Transilvania*, se făcea publică trista veste cu privire la dispariția celui mai de seamă lider politic al românilor din țara Beiușului: „...dir. desp. Beiuș al Asociațiunii, sufletul mișcărilor noastre naționale din acele părți, care a decedat în 4 aprilie n. 1919, ucis fiind mișelește de hoardele secuiești”¹.

La un an după tragica sa dispariție, *Tribuna* a publicat numărul din 4 aprilie 1920 în memoria martirilor Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș. Redacția menționa următoarele: „Facem această datorie conștii de proporțiile epice ale vremurilor ce străbatem. Cronicari drepecți ai evenimentelor mărețe, prin cari pășim în drumul spre glorie al neamului, avem datoria să lăsăm posterității această filă scrisă cu sânge din istoria luptelor pentru slobozirea Bihorului din robie”².

În acest număr putem citi articole precum: *4 Aprilie 1919. Jertfa de sânge a Bihorului*, în care publicistul Gheorghe Tulbure arată că: „Martirul de la Beiuș a sfințit cu sângele său un pământ călcat de mulți păcătoși și cu moartea sa a aruncat o aureolă de lumină asupra Bihorului ...”³.

Este interesant de reținut semnificația martiriului lui Ioan Ciordaș în rândul românilor care l-au cunoscut. Moartea sa a lăsat întipărită în memoria colectivă ideea de jertfă, de sacrificiu suprem. A luat naștere chiar și o legendă țesută în jurul martirilor Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș. Așa cum scrie în *Tribuna*: „legenda religioasă spune, că din osemintele vecinicilor mucenici, izvora un ulei miraculos și de bună mireasmă, tămăduitor de boale și curățitor de păcate, care oricât era strâns în vase, nu se găta niciodată”⁴.

Este publicată corespondența dintre Ioan Ciordaș și Viora Ciordaș, din vremea când acesta era mobilizat în război⁵, și o telegramă sosită din Oradea Mare,

¹ *Transilvania*, 1919, nr. 1-12, p. 30.

² *Tribuna*, 1920, nr. 14, p. 1.

³ *Ibidem*, p. 1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

care confirma trista veste că Ioan Ciordaș a fost omorât de secuî⁶. Sunt trecute în revistă principalele realizări ale marelui om politic, animator cultural și martir Ioan Ciordaș. Cărturarul Constantin Pavel este semnatarul articolului *Doi martiri. Dr. Ioan Ciordaș și dr. Nicolae Bolcaș*, în care descrie împrejurările asasinării lor.

Este redată interpelarea deputatului Petru E. Papp, în privința desfășurării anchetei pentru prinderea criminalilor și apelul acestuia către populație pentru a contribui la înălțarea unui monument în cinstea martirilor⁷.

În revista *Cele trei Crișuri*, Petru E. Papp a publicat articolul *Martirii din Beiuș* în care, prezintă opiniei publice suferințele îndurate de românii din Bihor după unirea de la Alba Iulia. Consemnează că „în cele trei luni de regim comunist am suferit toate torturile infernului. Tribunalele revoluționare și soldații armatei roșii dispuneau asupra vieții Românilor, ca asupra unei turme mânate la abator. Mulți au fost condamnați la moarte, aproape toți fruntașii vieții noastre publice”⁸. Făcând această introducere, Petru E. Papp a evocat personalitatea lui Ioan Ciordaș și a pus în lumină contribuția lui la transformarea Beiușului într-un puternic centru de cultură și rezistență națională. Vorbește apoi de Nicolae Bolcaș, ca despre un: „Român înflăcărat, [cu] inimă deschisă și fire dâră”⁹.

Ion Clopoțel face următoarea remarcă cu privire la personalitatea martirilor din Beiuș: „Ioan Ciordaș, acest prototip al aspirațiilor noastre, e măcelărit împreună cu tânărul avocat Nicolae Bolcaș care promitea mult ca factor politic, în noaptea de 3 spre 4 aprilie 1919, de bandele destrăbălate și transformate în călăi ale comuniștilor unguri”¹⁰ (subl. ns. – D. I.).

În articolul *Desrobirea crișurilor* se trage un semnal de alarmă în legătură cu datoria pe care o avem, ca urmași ai predecesorilor noștri, care au contribuit la realizarea idealului național, să le cinstim și întreținem memoria. Se vorbește, totodată, despre necesitatea de a se înălța un monument martirilor din Beiuș, argumentându-se astfel: „Cei adormiți pe veci de bună seamă n'au nevoie de acest monument. Dar avem nevoie noi cei vii și urmașii noștri să-i vedem pururea înaintea ochilor, și să ne aducă aminte, că n'am fi astăzi ceea ce suntem, dacă nu s'ar fi găsit în vremuri mari cine să-și dea viața pentru fericirea viitoare a țării și a poporului românesc”¹¹.

Învățătorul beiușean Ioan Roșu este autorul unor articole emoționante, în care aduce un justificat omagiu martirilor Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș. Cu ocazia celei de-a patra comemorări, scrie *Martirii trecutului – făuritorii viitorului*, articol în care demască nelegiuirile și speranțele tendențioase ale criminalilor din primăvara anului 1919, care, „precum ucigașii cari au crezut a fi îngropat pe

⁶ *Ibidem*, p. 2.

⁷ *Ibidem*, p. 3-4.

⁸ *Cele trei Crișuri*, 1922, nr. 5-6, p. 72.

⁹ *Ibidem*, p. 73

¹⁰ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Bihor (În continuare: A.N.-S.J.Bh.), *fond Parohia Ortodoxă Română Beiuș*, dos. 27, f. 56.

¹¹ Lucian Bolcaș, *Desrobirea crișurilor*, în *Cultura poporului român*, 1921, nr. 2, p. 4.

muntele Golgota toate adevărurile sfinte și toate ideile mărețe pe cari le-a propagat Fiul lui Dumnezeu, întocmai așa și călăii, cari au schingiuit, ucis mișelește și au îngropat de vii pe apostolii neamului românesc, vor fi cugetat că prin aceste fapte criminale vor îngropa în mormântul necunoscutului toate ideile pentru cari acei apostoli au luptat. Dar precum înșelatu-s'au în opera lor sălbatică ucigașii lui Hristos, tocmai așa s'au înșelat în bestiala lor faptă și criminalii cari în primăvara anului 1919 au prefăcut într'o a doua Golgotă plaiurile Bihorului nostru”¹².

Consideră că este necesară întreprinderea unor acțiuni menite să contribuie la formarea unei active conștiințe. În acest sens, propune așezarea unei plăci comemorative pe casa din Lunca, unde Ioan Ciordaș și N. Bolcaș își trăiau ultimele clipe, ca și ridicarea unui monument pe locul unde aceștia au fost îngropați de vii.

La cinci ani de la trecerea în neființă a bravilor români din Beiuș, învățătorul Ioan Roșu publică articolul *Martirii noastre*, care reprezintă un îndemn către opinia publică: „De câte ori, de la fioroasa tragedie, se va strecura câte un an în imensitatea nepătrunsă a viitorului, românii cinstiți vor trebui să-și facă socoteala anului expirat, încheindu-și bilanțul activității lor patriotice și naționale și căutând a-și da seamă unul fiecare – dacă s'a arătat vrednic de libertatea câștigată – între alte sacrificii imense și prin jertfele scumpe și de suflet zguduitoare a celor cari își dorm somnul de veci în modestul mormânt din cimiterul din Beiuș ...”¹³. Îndreptându-și gândul către martiri, Ioan Roșu rostește: „Scumpi martiri! La a cincea aniversare a groaznicelor voastre suferințe, prin cari a-ți consfințit și pecetluit libertatea și fericirea neamului nostru, ne proșternem în fața grandiosului și totodată îngrozitorului vostru altar de jertfă și vă rugăm, ca din înălțimea cerurilor, să revărsați asupra noastră, balsamul păcii, armoniei și dragostei frățești, pentru a ne putea numi vrednici urmași ai voștri!...”¹⁴.

În *discursul* solemn rostit de Moise Popoviciu, cu ocazia celei de-a cincea comemorări a martirilor Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș, acesta precizează că noaptea cea mai tristă și mai neagră – din acele vremuri de tristă amintire ale anului 1919 – a fost cea din 3 spre 4 aprilie – „în care iubiiții noștri dr. Ioan Ciordaș și dr. Nicolae Bolcaș, cei mai nevinovați oameni, au fost ridicați din așternuturile lor, escortați în satul Lunca de lângă Vașcău și fără nici o judecată omorâți în modul cel mai mișeleș și îngropați la marginea râului ce spală partea de nord-est a acelu sat”. Moise Popoviciu a înțeles simbolistica martiriului: „Noi vă plângem pe voi scumpi martiri ai neamului nostru, dar care nu așteptați de la noi lacrimi, voi așteptați de la noi muncă. – Muncă desinteresată pe toate terenele pentru România întregită, – stropită cu sângele vostru – așteptați de la noi să desăvârșim opera, ce voi ați început-o ...”¹⁵.

¹² Ioan Roșu, *Martirii trecutului – făuritorii viitorului*, în *Beiușul*, 1923, nr. 12, p. 1-2.

¹³ Idem, *Martirii noastre*, în *Beiușul*, 1924, nr. 12-13, p. 3.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Beiușul*, 1924, nr. 14, p. 14.

Petru E. Papp, apropiat și sfetnic al lui Ioan Ciordaș, în doar câteva cuvinte pline de vervă și recunoștință față de personalitatea martirilor din Beiuș, redă substanța vieții lor, al idealului pentru care au luptat:

„Cele mai strălucite pilde de abnegațiune și împlinire a datoriei!

Idealul lor, desrobirea și fericirea neamului, pentru care n’au cunoscut nici piedeci, nici frică și nici capitulare.

Lozinca le-a fost, lupta fără șovăire.

Preocuparea, munca, ce să obțină maximul de rezultat, ce-l poate da o viață de om.

Uciși mișelește în clipele hotărâtoare de apărare ale unui popor, împilat, subjugat și umilit, au adus supremul sacrificiu pentru o cauză sfântă, a cărei dreptate divină strălucește astăzi peste mormintele lor.

Români din Bihor! În ziua Eroilor înălțați-vă sufletele voastre în rugăciuni fierbinți de preamărire și vărsați o lacrimă de recunoștință pe mormântul martirilor noștri, înfrățiți pe veci în jertfa lor, pentru răscumpărarea noastră!”¹⁶.

Dr. A. Magier este semnatarul unor rânduri, în care ilustrează imaginile triste ale suferințelor îndurate de avocații din Beiuș, în toiul nopții, la Lunca, unde, răscumpărau cu sângele lor ținutul Bihariei: „... Sângele vostru este preț de răscumpărare, dat hienei care cerca sângele nostru al tuturor. Din graiul martirilor ați înțeles legătura sfântă care există între toți cei de acelaș sânge și ați învățat că eroismul cel mai mare constă în a te identifica în unele momente într’atât cu neamul tău, încât să fii în stare a te jertfi pentru el ...”¹⁷.

Teodor Neș redă și el imaginea sumbră a „calvarului” prin care au trecut: „În noaptea de 3-4 aprilie 1919 în Lunca, paturile puștilor sgâlțâiau crerierii martirilor Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș, le sfărâmau oasele și le frângeau brațele. Cu ochii scoși, cumplit mutilați, și strângând un pumn de țărână, scormonit cu unghiile în para durerii ...”¹⁸.

Învățătorul Ioan Roșu înfățișează opiniei publice teroarea prin care a trecut Beiușul, peste care trupele militare secuiești își instaurase stăpânirea. Referitor la aceste realități dramatice, Ioan Roșu consemnează că „oficioșii – pentru ochii lumii civilizate – o numeau dictatură „militară” dar care în realitate, a fost o măsură sălbatică și de teroare introdusă cu gânduri mișelești și care avea de scop decapitarea tuturor luptătorilor naționali ai românilor aflători încă sub jugul tirăniei dușmanului secular. Sub falsul pretext că vreau să salveze de la pieire o țară muribundă care, informațiunea-i veche, își trăia cele din urmă clipe de agonie, – călăii hoardelor dușmane care-și asumau atunci și își asumă și azi atributul de cel mai „cavaler” și mai „civilizat” popor din centrul și răsăritul Europei, au impus cetățenilor pașnici și nearmați ai acestui orașel, cu viață și cultură românească, cele

¹⁶ Petru E. Papp, *Martirii Bihorului uciși în noaptea de 3 spre 4 Aprilie 1919*, în *Beiușul*, 1925, nr. 13-14, p. 1.

¹⁷ A. Magier, *Dr. Ioan Ciordaș și Dr. Nicolae Bolcaș*, în *Beiușul*, 1925, nr. 13-14, p. 2.

¹⁸ A.N. - S.J.Bh., *fond Parohia Ortodoxă Română Beiuș*, dos. 27, f. 108.

mai tirane porunci și mai severe restricțiuni, cari nu pot să existe în codul militar al unui stat pretins civilizată. Dar ce nu e cu puțință la alții a fost cu puțință la stăpânii de ieri ale frumoaselor noastre plaiuri!”¹⁹, care au condamnat la moarte pe „apostolii” românilor din țara Beiușului, al caror martiriu în cuvinte pline de durere îl descrie Ioan Roșu.

În articolul *Martirii neamului. Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș*, publicat în ziarul *Patria*, dr. E. Oeciu scrie că prin moartea conducătorului politic al românilor sud-bihoreni „neamul românesc a pierdut un bărbat neînfricat și întreg, atât ca luptător politic, cât și apostol al culturii românești și îndrumător, al mișcărilor de propagandă și organizare românească”²⁰. Autorul articolului arată că idealismul lui Ioan Ciordaș „l-a ridicat între martirii neamului românesc, pentru care și-a jertfit viața”²¹.

Pe 5 aprilie 1925, la Beiuș, s-au organizat manifestări în memoria martirilor. În ambele biserici s-a ținut slujbă, apoi mulțimea de oameni adunată, pentru a le aduce un omagiu s-a înfățișat înaintea mormântului, devenit loc pentru pelerinaj, unde cărturarul dr. Constantin Pavel a ținut un discurs emoționant. La desfășurarea programului și-a adus contribuția și Reuniunea femeilor române din loc, care a pus în scena piesa alegorică *Pentru un vis*, o autentică icoană a suferințelor seculare îndurate de înaintașii noștri.

Referindu-se la refuzul lui Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș de a părăsi Beiușul, avocatul orădean Teodor Popa, arată, într-un articol publicat în *Gazeta de Vest*, că: „Așa le-a fost dat, să moară în numele Bihorului pentru cauza sfântă a unui neam întreg, care la rândul său trebuie să le cinstească memoria”²².

Despre asasinarea și sentința din cadrul procesului, în care au fost judecați și condamnați criminalii lui Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș, se fac referiri și în articolul *La Luncă*: „...dr. I. Ciordaș, fruntaș între fruntași și podoaba noastră, străpuns și cu țeasta capului, sfărmată, și-a găsit moartea. Peste corpul lui mutilat, ce adăpostise o inimă cu nobile sentimente și o minte spriginită numai pe adevăr, a fost aruncat corpul chinuit a lui dr. N. Bolcaș, care murise cu strigătul: „Trăiască România Mare...”²³. Detalii despre desfășurarea procesului întâlnim și în articolul *Pedeapsa lui Dumnezeu nu întârzie niciodată*, publicat în ziarul *Lumea și țara*. Autorul articolului avea ferma convingere că „...puterea lui Dumnezeu va face deplină lumină în această sfâșietoare nenorocire, care ne-a răpit pe doi români atât de vrednici și că vinovații își vor lua cu toții pedeapsa”²⁴.

În revista *Transilvania*, pe anul 1929, apărea următorul anunț: „Secția de științe sociale a pierdut sufletul românesc al Bihorului în persoana membrului său

¹⁹ Ioan Roșu, *O noapte frumoasă: 3 spre 4 Aprilie 1919*, în *Beiușul*, 1925, nr. 13-14, p. 2.

²⁰ A.N. - S.J.Bh., *fond Parohia Ortodoxă Română Beiuș*, dos. 26, f. 92.

²¹ *Ibidem*, f. 93.

²² *Gazeta de Vest*, 1932, nr. 782, p. 4.

²³ *Beiușul*, 1925, nr. 26, p. 1.

²⁴ A.N. - S.J.Bh., *fond Parohia Ortodoxă Română Beiuș*, dos. 26, f. 115.

suplent Dr. Ioan Ciordaș, avocat în Beiuș, ucis mișelește de bandiții gardei roșii ungurești înainte de intrarea trupelor române”²⁵.

În ziarul *Gazeta de Vest*, dr. V. Gherman aducea un omagiu patrioților Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș, afirmând următoarele: „*Moartea de martiraj numai consacră credința, este ecoul final al unei atitudini, sfârșitul, cel mai frumos posibil, al unei vieți. Nicicând aceste adevăruri n-au găsit o mai completă întruchipare, ca în cazul Ciordaș și Bolcaș. Intelectuali de elită, bărbați de fapte curajoase și atitudini energice cu o viață conștiau trăită până în cele mai mici amănunte*”²⁶.

În articolul *Pentru martirii Bihariei românești*²⁷, semnat de Pompiliu Dan și publicat în ziarul *Astra Bihariei*, este descrisă starea de teroare instaurată de „bețivul ofițer Verböcy, și tovarășul său, diavolul Úrmösi”, care „au ucis în sălbăticia lor turanică mai multe zeci de frunțași”²⁸.

Cu prilejul comemorării a 20 de ani de la dispariția martirilor beiușeni, în ziarul *Gazeta de Vest*, evocându-se personalitatea lui Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș se scria că aceștia reprezintă „... *sinteza martirajului neînfricat, dar secular de pe aceste plaiuri bihorene ... Moartea lor a aprins marea bucurie a învierii, unei istorii drepte și permanente...*”. În același ziar, referitor la personalitatea avocaților beiușeni, uciși în noaptea de 3 aprilie, este consemnată următoarea considerație: „*Martirii Bihariei: Dr. Ioan Ciordaș și Dr. Nicolae Bolcaș n’au fost numai ai noștri, ci ai țării întregi, a cărei fericire, cu ochii lor de vizionari au întrezărit-o și pentru realizarea ei și-au jertfit tot ce au avut mai scump și drag: viața*”²⁹.

²⁵ *Transilvania*, 1929, nr. 5-9, p. 642.

²⁶ *Gazeta de Vest*, 1932, nr. 749, p. 1.

²⁷ A.N. - S.J.Bh., *fond Parohia Ortodoxă Română Beiuș*, dos. 27, f. 101.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Gazeta de Vest*, 1933, nr. 977, p. 2.

PROTESTUL EPISCOPULUI IOAN SUCIU ÎN LEGĂTURĂ CU INCIDENTELE DIN ZIUA DE 10 MAI 1946 DIN ORADEA

Dictatul de la Viena din august 1940 a lăsat urme adânci asupra orașului Oradea și a locuitorilor de origine română ai acestuia, care s-au confruntat cu un număr însemnat de privațiuni, de situații dificile, umiliți de vremelnica stăpânire străină, supuși unei aspre politici de deznaționalizare și maghiarizare, etc.

Evenimentele militare din vara anului 1944, de pe fronturile celui de-al doilea război mondial și, îndeosebi de pe cel sovieto-german, au creat condiții favorabile României, pentru a întoarce armele împotriva Germaniei și, implicit, pentru a trece la eliberarea Transilvaniei.

Încă din cursul lunii septembrie 1944, populația civilă a orașului a trebuit să facă față unor obligații de muncă din ce în ce mai solicitante, în condițiile în care trupele române, împreună cu cele sovietice, s-au apropiat tot mai mult de oraș. Pregătirile acestora vor culmina cu atacul decisiv pentru eliberarea Oradei din 12 octombrie 1944. Ulterior, în oraș, ca și în Transilvania de Nord, avea să se instituie administrația militară sovietică (la 11 noiembrie 1944), aceasta urmând să se ocupe de asigurarea ordinii în spatele frontului, în vederea continuării operațiunilor de înfrângere decisivă a trupelor germane¹.

Reinstaurarea administrației românești s-a făcut în 9 martie 1945, la puțină vreme după preluarea puterii de către guvernul pro-comunist condus de Petru Groza. Faptul, dovedit de o multitudine de documente, nu a fost pe placul întregii populații maghiare a orașului, elementele șovine, retrograde ale acesteia manifestându-se încă din primii ani de după reîncorporarea Oradei la patria-mamă, desfășurând o întreagă serie de acțiuni de provocare la adresa administrației românești și a noii ordini stabilite.

Dintre documentele care atestă desfășurarea unor acțiuni ostile la adresa populației și a oficialităților române din oraș, o deosebită importanță o are, în opinia noastră, protestul episcopului Ioan Suci (1907-1953), în legătură cu incidentele care au avut loc la 10 mai 1946 în Oradea, cu puțin timp, așadar, înaintea debutului Conferinței de Pace de la Paris, din perioada iulie-octombrie a aceluiași an, ale cărei decizii se vor concretiza în Tratatul de Pace de la Paris, din 10 februarie 1947, care consfințește reîncorporarea Transilvaniei de Nord în cadrul statului român, dar și pierderea Basarabiei, Bucovinei și a ținutului Herței în favoarea Uniunii Sovietice.

¹ *Istoria orașului Oradea*, (coordonatori Liviu Borcea și Gheorghe Gorun), Editura Cogito, Oradea, 1955, p. 402-405.

Născut la Blaj, numit episcop la 6 mai 1940, iar la 20 iulie al aceleiași an hirotonisit ca episcop titular de Moglena (Slatina, în Bulgaria de azi) și auxiliar al episcopului Valeriu Traian Frențiu din Oradea, Ioan Suciuc a fost supus, în tot acest interval, unor aprige persecuții, cunoscând regimul aspru al arestului, fiind la un pas de a fi fost executat de armata ungară, în octombrie 1944².

Suferințele îndurate în toți acești ani, în calitate de român aflat într-un oraș intrat printr-un rapt teritorial în componența Ungariei horticiste, dar și simțămintele sale profund legate de ideea reîntregirii țării, transpar cu ușurință din cuprinsul documentului care stă la originea rândurilor de față, provenit din Arhiva Consiliului Național al Studierii Arhivelor Securității. Având forma unei Note informative adresate prefectului Bihorului, acesta se remarcă prin logica prezentării faptelor, prin forța argumentelor, eleganța stilului, dar și prin îngrijorarea unui adevărat patriot vis-à-vis de eroziunea pe care șovinismul, dimpreună cu noua conducere politică a țării, o pot provoca edificiului clădit cu multă suferință și jertfe de sânge.

Cu numeroase exemple, înaltul prelat a ținut să sublinieze adevărul că atitudinea antiromânească a unei părți a populației maghiare este una de durată, amplificată și mai mult după anul 1940. După cum, cu amărăciune, constata episcopul: „orice incident public de natură a se putea pune în sarcina poporului român din aceste părți, i se pune. Noi purtăm vina dacă nu-s trenuri, noi purtăm vina dacă nu-i pâine, nu-i zahăr, noi purtăm vina dacă bărbații erau coborâți și munciți în minele de cărbuni până la istovire, dacă fetele erau învagonate și duse la moșiile grofilor, lăsând în paragină ogoarele și ograda lor; noi eram de vină dacă ni se devastau seminarele, (...), dacă elevilor li se aplicau cele mai drastice măsuri pentru a-i maghiariza, etc”.

Deosebit de cutremurător este apoi cazul petrecut în localitatea Ip, semnalat comisiei italo-germane, venită pentru a verifica plângerile locuitorilor români, când, între cele 157 de victime, acuzate de a fi tras asupra armatei ungare, s-a aflat și o fetiță în vârstă de doar câteva luni, pe nume Steluța; mai mult chiar, după cum informa în continuare episcopul, nedreptatea a fost amplificată prin dispoziția autorităților ungare ca morții prin împușcare să fie declarați „dispăruți”, interzicându-se, în paralel, cu scopul de a li se șterge pentru totdeauna urma, și trecerea lor în matricola decedaților.

În mod cu totul surprinzător, documentul scoate apoi la iveală faptul că acțiunile maghiarilor din Oradea împotriva românilor au continuat și după lunile octombrie și noiembrie ale anului 1944: „În noiembrie 1944, cu plecarea de aici a pușinelor autorități române reunite, populația maghiară a rupt, a schimbat în câteva zile orice inscripție românească vizibilă undeva. A răspândit apoi vestea în oraș că, de data aceasta, nu ca în 1940, trebuie să plece toți românii, ceea ce a îngrozit pe atâția, încât mulți au plecat și din aceia care rămăseseră aici sub regimul de guvernare hortystă fiindcă „Noua lor democrație” se arată mai crudă în ură față de neamul nostru”.

² Ioan Ploscaru, *Lanțuri și teroare*, Editura Signata, Timișoara, 1993, p. 175-176.

Toată această politică îndreptată împotriva românilor, constata episcopul Suci, s-a făcut în condițiile în care în oraș continuau să se mențină vechile dispoziții, care le interziceau să revină la casele lor (la care fuseseră obligați să renunțe în 1940). Absolut condamnabil și de neînțeles îi apărea înaltului prelat comportamentul „norodului maghiar de nimeni stingherit și apostrofat”, care striga împotriva armatei române ce pleca spre front „aceștia sunt fasciști”, în timp ce „în aceeași vreme, armata maghiară lupta întregă contra eliberatorilor aliați”.

Gravele incidente, provocări, umilinte și violențe împotriva românilor au fost desfășurate cu prilejul zilei de 10 mai 1946, „ziua Neamului, a Patriei, a Armatei, a Tineretului, a școlărimii, așa cum fusese totdeauna în această țară”, după cum remarca episcopul Suci. Sporite de conturarea faptului ca miniștrii aliați de la Paris hotărâseră apartenența Transilvaniei la România, acțiunile maghiarilor iredentiști aveau să îmbrace diferite forme: refuzul de a participa, alături de români, la sărbătorile prilejuite de ziua de 10 mai, întruniri „mai mult sau mai puțin secrete, pentru a prelua posturile de răspundere din oraș”, retragerea de către țărani maghiari a cauzelor judecătorești încredințate unor avocați români, etc.

Atmosfera sumbră și încărcată a fost și mai mult accentuată de zvonul că sărbătoarea amintită va fi marcată de violență, sub lozinca „Zece Mai va fi înecat în sânge de român”, în paralel cu răspândirea unei hârtii volante. Zvonul avea să-și găsească, în scurt timp, și confirmarea faptică: chiar cu ocazia sărbătoririi zilei de 10 mai (la care, alături de prefect și de o mare mulțime de români, au participat și câteva grupuri de maghiari), aceștia din urmă au lovit „copiii peste gură când strigau „Regele, Regele”, isbeau pe la spate țărani veniți și îi injurau cu fiecare aclamare ce nu le convenea”. A trebuit să se manifeste puterea de stăpânire a românilor prezenți, obișnuiți cu astfel de provocări, făcute cu intenția de a tulbura sărbătoarea, „ca să nu se întâmple lucruri mai grave”. Au folosit mult și îndemnul ale răbdare ale jandarmilor și ale „domnilor judecători de serviciu”.

Și mai grav încă a fost incidentul care i-a afectat pe țărani din comunele Alparea și Cheri, veniți cu „organizațiile frontului plugarilor, care au defilat în obișnuita disciplină a țăranilor noștri, în frunte cu primarul lor”. Pe drumul de întoarcere spre casele lor, aceștia s-au oprit la Colonia (Tokai), „încingând o horă”. „Poliția, constata cu durere episcopul Suci, a fost anunțată că e o manifestare „fascistă”. Cine a putut denunța această veselie de 10 Mai, un român? Nu e cu puțință. Căut-ai cine. Ce s-a întâmplat știți. Agenții poliției au tras focuri asupra țăranilor, care s-au apărât. Apoi, țărani s-au risipit, însă au fost urmăriți de poliție, care a tras din nou asupra lor, iar un agent cu nume unguesc – numai atâta spune – a tras în capul unui țaran deja rănit, ucigându-l. A murit, de asemenea, încă un țaran, plătind cu sânge alți vreo trei țărani răniți, dreaptă prăsnuire a zilei de 10 Mai, împlinindu-se astfel profeția svonului șoptit prin oraș: „10 Mai va fi scaldat în sânge de român”.

Actele de violență nu se vor opri însă aici, în aceeași zi fiind bătuți 3 ostași români, învinuiți de a fi luat și ei parte la amintita horă, aceeași soartă având-o și aproximativ 20-30 de alți țărani „bătuți și maltratați ca cei din urmă făcători de rele”.

Fără îndoială că documentul la care ne-am referit constituie una din cele mai veridice relatări despre Oradea zbuciumaților ani '40. Darea de seamă a înaltului prelat (care, pentru fapta sa și pentru altele asemănătoare ei, dedicată valorilor creștinismului pur și în sprijinul românilor, avea să fie pedepsit, nu peste multă vreme, cu ani grei de închisoare, care-i vor aduce, de altfel, și moartea, la 27 iunie 1953, în închisoarea de la Sighet), nu a fost, desigur, singulară³.

Anexă documentară:

*Protestul I. P. S. Episcop Suciu în legătură cu incidentele
din ziua de 10 Mai 1946 la Oradea*

Anexă documentară

2 Iulie 1946

Notă informativă
cuprinzând

Protestul Î. P. S. Episcop Suciu în legătură cu incidentele
din ziua de 10 Mai 1946 la ORADEA

DOMNULE PREFECT,

În jurul sărbătoarei naționale de 10 Mai anul acesta s'a creiat o atmosferă – în temeiul unor incidente locale – care este foarte dăunătoare liniștei și păcii dintre cetățenii acestui Municipiu.

Exploatând în chip sectar și pătimaș incidentele, unii oameni politici și unele ziare au ridicat acuzații grave, calomnioase și dăunătoare buneii înțelegeri între locuitorii acestui oraș, asupra corpului profesoral român, vizând apoi precis pe unul sau altul dintre profesori – asupra cărora părea că din principiu, de un an încoace, trebuie să cadă răspunderea pretinselor și altor incidente, fără să aibă puțința de a se apăra în aceeași măsură. Acuzele se ridică deasemenea asupra tineretului școalelor secundare române, din localitate, umilindu-i cu fel de fel de epite.

Socot că este o datorie a mea să iau apărarea celor calomniați și loviți, întrucât am fost mai mult decât oricare informator al Dvs.martor cu prezența, la desfășurarea programului sărbătorii și în aceeași vreme sunt cunoscător a o mulțime de împrejurări antecedente, pline de imponderabile morale, ce s'au răsfrânt asupra zilei de 10 Mai.

³ Anton Moisin, *A biruit credința*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, Seria Historiae, 1994, nr. 2, p. 85.

ANTECEDENTE 1940

În 4 ani de zile, luând punct de mănecare funebrul dictat dela Viena, ori ce incident public de natură a se putea pune în sarcina poporului român din aceste părți, i se pune. Noi purtăm vina dacă nu-s trenuri, noi purtăm vina dacă nu-i pâine, nu-i sare, nu-i zahăr, noi purtăm vina dacă bărbații erau coborâți și munciiți în minele de cărbuni până la istovire, dacă fetele erau învagonate și duse la moșiile grofilor, lăsând în paragină ogoarele și ograda lor; noi eram de vină dacă ni se devastau seminarele, dacă profesorii erau, dacă elevilor li se aplicau cele mai drastice măsuri pentru a-i maghiariza, etc. etc.*

Când a venit Comisia Italo-Germană să verifice plângerile poporului român ajuns la adevărata robie, lupii pozau în victime ale mieilor, iar STELUȚA dela IP, copilă de câteva luni, masacrată în leagăn, purta vina, dimpreună cu ceilalți 157 victime, de a fi tras cu arma asupra armatelor hortiste 8 zile după trecerea lor prin satul amintit. Comisia ajunsă până acolo să-mi arate lista nominală a răniților cari apoi s'a verificat a fi fost înșelătorie, iar morții prin împușcare, etc. să fie declarați „dispăruți”, cu interzicerea de a-i introduce în matricolă, nu cumva să se mai poată crede că au fost masacrați de ei.

Dar elevele și elevii, fii și fiice ale poporului român, ce au avut de îndurat? Aproape fiecare are câte o cicatrice în suflet, începând cu cei de la grădiniță, amenințați că, dacă se mai roagă în limba maternă, până la cei mai mărișori, cari au îndurat torturi morale până la leșinuri, eliminări, bătăi, umiliri, încât s'a văzut că o clasă de prunci de țărani de la școala primară să fugă de spaimă peste graniță, etc. etc.

Toate aceste s'au uitat în toamna anului 1944, dar rănile multora încă sângerează, iară cicatricile erau sensibile.

Ce să spunem dacă cineva le iritează și vrea să le redeschidă? Mai cu seamă dacă aceiași cari le-au provocat revin să împlinescă opera?

* Text indescifrabil.

ANTECEDENTELE 1944

Din Octomvrie-Noemvrie 1944, această iertare neînțeleasă, absurdă, s'a făcut din partea populației maghiare a orașului.

În Noemvrie 1944, cu plecarea de aici a pușinelor autorități române reunite, populația maghiară a rupt, a schimbat în câteva zile orice inscripție românească vizibilă undeva. A răspândit apoi vestea în oraș că, de data aceasta, nu ca în 1940, trebuie să plece toți românii, ceea ce a îngrozit pe atâția, încât mulți au plecat și din aceia care rămăseseră aici sub regimul de guvernare hortistă. Fiindcă „Noua lor democrație” se arată mai crudă în ură față de neamul nostru.

În această vreme, în oraș se mențineau toate dispozițiunile hortiste care interziceau românilor să-și recapete bunurile și să revină la casele lor, de unde în chip barbar și cu neagră ură au fost expulzați în 1940.

În aceeași vreme, când armata maghiară lupta întregă contra eliberatorilor aliați, când spitalele erau pline de răniți români, în plină stradă, norodul maghiar, de nimeni stingherit și apostrofat, strigă împotriva armatei române, care pleca spre front: „aceștia sunt fasciști”. Zilnic cercetam pe atunci spitalele cu răniți, zilnic eram martor cum durerea lor fizică era copleșită de durerea sufletească, văzând la ce a ajuns populația românească a orașului. Plângeau ochii lor, dar mai presus de toate plângeau rănile lor. Poate atunci printre tinerii elevi ai școlilor maghiare din localitate, să făceau organizații pentru a săvârși acte de sabotaj, etc. în dosul frontului.

Ei bine, Domnule Prefect, credeți că s'a auzit glas de „ungur democrat” care să apere ceea ce era dreptate, sau măcar să micșoreze sentimentele de vrășmășie cu care ne învăluiau încă. Unde erau „democrații maghiari” să înfiereze „sentimentele fasciste”, - ura față de neamul românesc, etc*.

* Text indescifrabil.

ATMOSFERA ZILEI DE 10 Mai.

Pe acest front priviți apropierea zilei de 10 Mai, zi a Neamului, a Patriei, a Armatei, a Tineretului, a școlărimii, așa cum fusese totdeauna în această Țară.

Cu câteva zile înainte se auzise decizia miniștrilor aliați dela PARIS, referitor la apartenența ARDEALULUI. Cum au reacționat unгурii? Refuzul de a participa la orice praznic românesc patriotic sau politic, în acele zile. Știți prea bine că delegatul „Uniunii Populare Maghiare” nu a venit la serbarea de 10 Mai, deși era luat în program să vorbească. Poate mai că propaganda lor era atât de vie, încât s'au făcut întruniri mai mult sau mai puțin secrete, pentru a prelua posturile de răspundere din oraș, că în vederea aceasta au venit din UNGARIA mai mulți ca să preia locuințele românilor, că s'au văzut țărani maghiari care au retras cauza judecătorească predată avocatului român, cu greu sacrificiu, deoarece în curând vor fi aci unгурii; că prin oraș circula svomul: „Zece Mai va fi înecat în sânge de român”, așa cum se făcea în timpul celor 4 ani de surghiun, lovind români, urmărind până și pe episcopii cu lozinca: „Nem lesz tobbet 10 Mai”, fiind pentru ei una din cele mai urgente zile, serbată de poporul nostru, cu mare fast tineresc și ostășesc.

Poate mai știți că în acele zile se risipeau și răspândeau hârtii volante, care pregăteau astfel adunarea din 12 Mai „Magyarok Majus 12- en sajat erdeketekben ne tuntasetek Románia mellett, csak igy Erdely a mienk.

M. H. Sz.

Magyarok
Magyar Munkasag ne tuntas Vasarnap*

Iară pentru a vădi mai mult ce mocnea în sufletul lor în acele zile, e bine să vă reamintiți, Domnule Prefect, scena petrecută în ziua de 11 Mai, pare-mi-se, la ședința „Comisiei Sindicatelor Locale”, când un membru marcant al organizațiilor democratice maghiare, a anunțat protestul care se va face, nevoind ungerii să accepte (sic).

Pe acest fond, judecați manifestarea românească dela 10 Mai.

ZIUA DE 10 MAI ÎN PIAȚĂ

Cu 50 minute înainte de venirea Dvs. pe tribuna din piață, adică la orele 10, mă aflam de față.

Norodul românesc de față la serbare a început să ureze și să aclame: „Regele și Patria”, „Regele și Armata”. Remarc că nu erau elevii, ci întreg poporul – căci, cea mai mare parte a elevilor erau în altă parte, pregătiți pentru defilare. Nu erau lozinci politice, uralele, ci strigătul unui popor în sărbătoare. Mă întreb, Domnule Prefect, de când sunt interzise aclamările și Armatei într’o zi de praznic a lor, deci când nu sunt nici deplasate, nici tendențioase? Dimpotrivă, Onor Minister al Cultelor, prin adresa Nr. 629 / 1946, ne cere să aducem la cunoștință credincioșilor noștri că între Guvernul Român și M. S. Regele sunt cele mai cordiale relații. Guvernul Român sprijinește în mod sincer și cu toată hotărârea Coroana; aceasta pentru a înlătura svonurile care înveninează și vrăjdesc relațiile dintre frați. Cum se face atunci, că în vreme ce noi răspândim această precizare autorizată a Ministerului, înalți funcționari administrativi ai Județului, în fața acelorși cetățeni, rostesc dela microfon: “Le-am auzit destul”, “Destul a fost”? Și aceasta în ziua de 10 Mai, când pentru lozincile politice nu era destul.*

Cam o jumătate de oră în urma acestor aclamări au venit câteva grupuri politice care au început să replice lozincile partidelor politice din Guvern. Atunci s’a născut un adevărat „Concurs de vociferări”, inofensive la început, între poporul român adunat la sărbătoare și reprezentanții grupărilor politice răslețe, grupe-grupe, între mulțimile adunate în piață.

Puțin înainte de orele 11, deci cu întârziere de 50 minute după programul stabilit și după ora fixată pe invitații, ați sosit Dvs., dimpreună cu celelalte autorități locale, începându-se seria cuvântărilor ocazionale.

Aclamațiile și uralele au însoțit, au întrerupt cuvântările tuturor, ca de obicei, după cum corespundeau sau nu corespundeau semnificației de 10 Mai.

Când a ajuns să vorbească Delegatul Frontului N. D. din BUCUREȘTI, Dl. PĂTRAȘCU, întreruperile erau juste protestării împotriva ingerințelor politice în atmosfera sărbătorii.

Într’o sărbătoare de înfrățire ce avea să caute bârfirea dușmanilor politici? Nu a spus-o oare Dl. Prim Ministru în ziua de 12 Mai, la dejunul de amiază, că înfrățirea trebuie să se întindă până la acei cari au alte vederi politice? Vorbitorul

dela microfon, în acelaș discurs în care a provăduit înfrățirea românilor și a ungarilor, a predicat vrășmășie românilor de altă ținută politică, jignind prin abuz de situație sentimentele multor din popor adunați la praznic național, nu politic. Atunci s'a strigat „10 Mai”. Și în parlament se întâmplă astfel de întreruperi. Dacă unul dintre domnii profesori și-a exprimat cu glas mare indignarea, nu poate să i se reproșeze nimic, doar că era mai aproape, căci în aceeași vreme în fața vorbitorului mulțimea vocifera indignată de această profanare a sărbătoarei.

Nu se poate aduce prin urmare nicio învinuire corpului profesoral și nici în parte unuia sau altuia dintre profesori pentru o atitudine care avea să salveze puritatea zilei de 10 Mai. Mai puțin elevilor școalelor noastre care au defilat cu desăvârșită ordine și disciplină.

Afară de incidentele acestea la care ați fost martor și Dvs., au fost și provocările maghiarilor șovini, care sub chip de partide democratice, risipiți în grupuri de agitatori, loveau copii peste gură, când strigau „Regele, Regele”, isbeau pe la spate țărani veniți și îi injurau cu fiecare aclamare ce nu le convenea. A trebuit puterea de stăpânire a poporului nostru obișnuit cu astfel de provocări, cășunate cu intenția de a tulbura sărbătoarea, ca să nu se întâmple lucruri mai grave. A folosit mult și îndemnurile la răbdare ale jandarmilor și ale domnilor judecători de serviciu.

Printre toate aceste, v'ați întregat tricolor în aceste zile? Cel puțin atât atenție să arate de 10 Mai și alte sărbători naționale.*

Nu-i de mirare când însăși primăria orașului și de 1 Mai 1946 și altă dată ne-a cerut nouă împrumut steagul tricolor românesc.

Dacă aceasta nu o numiți sfidare și provocare, ce mai puteți numi cu acest cuvânt?

SERBAREA LA TEATRU

Ce s'a întâmplat apoi la serbarea de după masa aceeași zile trebuie să umple de revoltă, cum s'a și întâmplat, sufletul întregului popor de față în sala teatrului Municipal. E bine să aveți informația că domnii profesori nu au fost de față. Căci pentru 200 membri ai corpului didactic român nu s'a aflat decât 5 bilete, iar elevii nu au fost invitați din capul locului. Aceia care au ajuns în galerie s'au strecurat întâmplător.

Întâmplarea o știți. Sceneta mișcătoare jucată de artiștii Teatrului de Vest ne-a făcut să vedem mormintele străjuite de cruci ale ostașilor noștri morți pentru libertate și independență, precum și icoana eroilor soldați. Câteva minute în urmă pe acelaș loc unde fusese instituite un mormânt de ostaș cu o cruce de mesteacăn, se arată o balerină maghiară, în haină de cabaret, ca în loc de cuviincios dans maghiar să facă eschibiții de balet, alături de un actor în uniformă de husar ungar. Nu se putea un afront mai cinic și mai ironic adus simțirii noastre.

Mulți au reacționat mut, întorcând spatele, dar poporul român trebuie să protesteze sonor, cum au și făcut-o, la această profanare a zilei de 10 Mai. Iară

ungurii – cum și anul trecut, dar mai mult acum, și-au ajuns scopul: Românii sunt de vină că nu știu suporta toate umilirile. Iar serbarea la porunca Dvs. a luat capăt. Toți aceia care au fluerat, cum este obiceiul la teatre când nu convine un punct de reprezentare – nerușinarea de pe scenă; că sunt elevi, ostași sau alți fii ai poporului român, au fost organul prin care s'a exprimat sonor indignarea noastră a tuturor.

* Text indescifrabil.

SÂNGE ROMÂNESC DE 10 MAI 1946

În ziua de 9 Mai, poliția locală a anunțat unele grupări politice că sărbătoarea de 10 Mai va fi organizată de garnizoana din loc, deci să nu se caute a i se da o nuanță politică. Gând frumos și just. Poate fără a prejudeca totuși acestei hotărâri, din comunele Alparia și Cheriș, au venit organizațiile frontului plugarilor, care au defilat în obișnuita disciplină a țăranilor noștri, în frunte cu primarul lor. Apoi oprindu-se în fața Prefecturii, au ovaționat pe Dl. Prefect al Județului Bihor, pe Dvs. În urmă au plecat spre casă, oprindu-se la COLONIA, numită încă TOKAI, unde s'au înveselit, încingând o horă. Poliția a fost anunțată că e o manifestare „Fascistă”. Cine a putut denunța această veselie de 10 Mai, un român? Nu e cu puțință. Căut-ai cine. Ce s-a întâmplat știți. Agenții poliției au tras focuri asupra țăranilor, care s'au apărat. Apoi, țăranii s'au risipit, însă au fost urmăriți de poliție, care a tras din nou asupra lor, iar un agent cu nume unguresc – numai atâta spune – a tras în capul unui țăran deja rănit, ucigându-l. A murit, deasemenea, încă un țăran, plătind cu sânge alți vreo trei țărani răniți, dreaptă prăsnuire a zilei de 10 Mai, împlinindu-se astfel profeția svonului șoptit prin oraș: „10 Mai va fi scaldat în sânge de român”.

În aceeași zi de 10 Mai, la aceeași oră, trei ostași români, au fost bătuți de aceeași agenți de poliție, ca învinuiți de a fi luat parte la hora țăranilor români. Nu mă îndoiesc că Armata română va ști să-și facă dreptate, în pofida vestmântului de minciuni și ipocrite pretenții care de pe acum caută să învăluie realitatea întâmplărilor.

Ca încununare, au fost arestați vreo 20-30 țărani, bătuți și maltratați ca cei din urmă făcători de rele. Apoi, puși pe picior de libertate, cu toată comoara lor de răni al căror geamăt și chin va trebui să fie gravă învinuire în fața multora care au lăsat să fie vopsită cu sânge român ziua de 10 Mai. Bieții români cari au răzbit cu viață în vremea celor 10 Mai sub calcâi străin.

Mă întreb, Domnule Prefect, Morți să fi fost doi unguri, arestați iarăși, soldații iarăși, cum ar fi văzut orașul o manifestare de protest împotriva „fasciștilor” ucigași români. Dar, așa fiind români rămân îngropați – ca întotdeauna în amintirea dreptății Dumnezeiești și poate neîngropați în conștiința acelor care tolerează, dirijează, nu sancționează astfel de crime, spre a se împovora cu remușcarea.

După acestea, Vă mai mirați de cele întâmplate în Sala Teatrului Municipal? Care provocatori nu sunt și aceia care au îngăduit în program ceea ce era prevăzut că va stârni indignarea?

Ce s'a întâmplat în urmă, cred ca deasemenea știți.

Agenții poliției au tras asupra soldaților români, au rănit dintre ei, au lovit, umilind astfel Armata.

Aceste toate în seara zilei de 10 Mai, anul Domnului 1946.

CONCLUZII ȘI PROPUNERI:

Judecați, Domnule Prefect, cine sunt aceia cari provoacă, cine sunt vinovații, dacă sunt a se căuta și urmări aceștia?

Cred că nu poate să fie în acest oraș – nu vreau să spun în această țară – un român democrat aievea, care să susțină că aici, în oraș, factori dușmani ai poporului și ai țării sunt:

Armata (asupra ostașilor s'au tras focuri de revolver).

Profesorii (asupra unora dintre ei s'au pornit urmărirea poliției).

Elevii, care sunt fii poporului nostru și nădejdea Țării (bârșiți și batjocoriți în răsul colegilor lor maghiari).

Țăranii români (loviți, arestați, răniți și asasinați). Dar acuza lor a fost și este încă, durere, refrenul imnurilor, a multora dintre ei.

În urma acestei expunerii, drept concluzii, apelând la simțul Dvs. de dreptate și la demnitatea străveche ce aveți de cetățean român democrat, în cel mai genuin înțeles, Vă rog Domnule Prefect să dispuneți:

1). Imediat încetarea campaniei de presă dusă împotriva profesorilor și elevilor români din acest oraș.

2). Încetarea urmăririi polițienești a profesorilor inculpați de „Crime” comise în văzul și auzul tuturor în ziua de 10 Mai.

3). Repararea onoarei vătămate a Corpului Profesoral în modul care aflați mai potrivit.

4). Sancționarea după merit a acelor cari au lovit un soldat și acelor care au asasinat pe țăranii români.

5). Pentru viitor, sărbătorile întregului Neam să fie organizate de Armată, de școli, cu concursul Prefectului și a Primăriei, nicidecum de partidele politice.

6). În programul zilelor de sărbători naționale să nu fie siliți sau prea solicitați să participe ungerii, cel puțin deocamdată, deoarece am văzut trebuie să se bucure de ce ne bucurăm și noi. Pretutindenea unde ei nu au parte activă la programul prasniciului a ieșit foarte bine, să se rezerve colaborarea și emulația pe alte planuri și tărâmurii și sunt destule unde înfrățirea se poate realiza mai în grabă.*

Este obștească convingerea că unitatea sufletească a populației române din acest oraș, greu lovit de cele întâmplate, va putea să se refacă în mare parte prin un răspuns favorabil pe care îl dați acestui raport.

În această speranță, Vă rog să primiți, Dommule Prefect, expresiunea sentimentelor mele de veche și aleasă considerațiune ce vă păstrez.

Oradea, la 15 Mai 1946.

*/ss/ IOAN SUCIU,
Episcop Român Unit*

Antonio FAUR

UN DOCUMENT INEDIT DESPRE EVREII DIN ORADEA (DIN ANUL 1952)

Istoria comunității evreiești din Oradea are, ca o veritabilă coloană vertebrală, un raport statistic, care diferă de la o perioadă la alta, în funcție de realitățile de moment. Cunoașterea, într-o mod cât mai riguros, a progresului demografic în cadrul acestei comunități, ca și a regresului considerabil din anul 1944, constituie un deziderat al cercetării istoriografice, deoarece datele pe care le furnizează literaturii problemei sunt puține și, de multe ori, diferite, astfel că nu se poate opera cu acestea, conform unor exigențe științifice firești.

Literatul și istoricul Corneliu Crăciun, care s-a remarcat printr-o exemplară probitate, a fost preocupat de identificarea unor date statistice despre evreii din Bihor și Oradea. Prin urmare, a și publicat o lucrare intitulată *Situații statistice*¹, în care a transcris cifrele statistice, pe localități, cu evreii existenți în Bihor, în temeiul recensămintelor oficiale din anii 1900 și 1910². Rezultă, din cuprinsul acestor documente, că în Bihor au fost înscrși de autoritățile timpului, în recensămintele populației, un număr de 23.627 evrei (în anul 1900) și 26.959 (în anul 1910), ceea ce înseamnă că, pe parcursul unui deceniu, numărul evreilor a crescut cu 3332 locuitori, fiind înregistrat un spor demografic semnificativ.

Desigur, au fost mulți evrei din Bihor care s-au declarat creștini maghiari, astfel că aceștia nu apar în categoria celor semnalăți deja. Acest fapt s-a întâmplat și în cazul altor recensăminte sau situații de factură demografică, el datorându-se împrejurării amintite, că nu toți evreii își declarau religia pe care au avut-o înaintașii lor (ortodoxă sau, din 1870, neologă). O altă realitate demnă de interes este aceea că prezența unor locuitori evrei este menționată în 405 localități, deci aproape în toate, ceea ce înseamnă că aceștia au coabitat cu locuitorii români și maghiari, prestând mai ales servicii economico-sociale, în care erau specializați.

În România interbelică s-a efectuat, în anul 1930, un *Recensământ general al populației*, din care aflăm că, din cei 510.318 locuitori bihoreni, un număr de 21.982³ (deci un procent de 4,3%) erau evrei. Se constată că, și în acest document, o

¹ Corneliu Crăciun, *Situații statistice* [despre evrei], în cartea sa: *Contribuții documentare la istoria evreilor din Bihor*, Editura Arca, Oradea, 2009, p. 9-30. Vezi, de asemenea, lucrarea *Structuri instituționale și stări demografice ale unor comunități evreiești din Județul Bihor, în perioada interbelică*, în *op. cit.*, p. 31-50.

² *Ibidem*, p. 10-20

³ *Ibidem*, p. 145. *Recensământul general al populației din România pe anul 1930*, publicat de Sabin Manuilă, în Editura Institutului General de Statistică, vol. II, 1938.

mare parte din evrei apar ca fiind maghiari, continuându-se o tentativă din perioada anterioară.

Din păcate criteriile aplicate cu aceste ocazii au fost tributare, nu realității și rigorii etnice, ci unor manifestări conjuncturale (cum ar fi, de pildă, în perioada interbelică), când trebuia să apară cât mai mulți locuitori maghiari, astfel că evreii care și-au declarat naționalitatea au fost considerați trădători de către politicienii extremiști maghiari (după 1940, aceștia fiind persecutați într-o manieră condamnabilă).

Dintr-un alt document rezultă că numărul evreilor din Oradea și partea de nord a județului Bihor (cedată Ungariei horthyste în urma aplicării dictatului fascist de la Viena) a fost de „peste 30.000”⁴.

După ghețozirea și deportarea majorității absolute a acestora, s-au reîntors din lagărele morții doar câteva mii. Într-un *raport* din anul 1946 al Grupării Democratice a Evreilor din Oradea se preciza faptul că ar fi trăit în orașul de pe Crișul Repede cam 3500 de evrei, la care s-au adăugat, pe parcurs (datorită revenirii din alte părți), alți evrei (care nu erau originari din Oradea), ajungându-se la cifra de 6.000 de evrei⁵.

După 1945, în urma unor firești mișcări de populație (pentru a-și găsi un teren propriu de stabilitate) și de plecare în Israel (ca efect al campaniei sioniste) a unui număr de evrei, numărul acestora în Oradea s-a micșorat considerabil. A existat din partea C.D.E. Bihor Oradea o preocupare pentru inventarierea lor. S-a operat însă cu date statistice incerte.

Totuși, în 1952 s-a realizat o listă cu locuitorii evrei din Oradea, în care sunt menționate atât numărul acestora, cât și domiciliul lor. Pentru a avea, totuși, la îndemână date cât de cât exacte cu privire la evreii din Oradea (în anul 1952), am considerat că este extrem de utilă editarea acestui document, deoarece conține informații prețioase, care sunt introduse abia acum, după mai bine de șase decenii, în circuitul științific și, drept consecințe, va exista un temei documentar sigur pentru formularea unor comentarii corecte cu privire la evreii din Oradea, înainte de exodul spre Israel.

Examinând lista cu locuitorii evrei din Oradea se poate constata că pe aceasta figurau, ca existenți (cu numele clar și cu numărul locuinței), 1788 de evrei, care domiciliau pe 181 de străzi⁶, situate în centrul orașului sau apropiate de acesta (cum ar fi Vasile Alecsandri, Cuza Vodă, Breiner Bela, actualmente Ady Endre, Tudor Vladmirescu, Republicii, Mihail Pavel, Petru Groza⁷ și altele). O parte din aceștia au reușit să revină la domiciliile lor de dinainte de deportare, alții au fost domiciliați în casele unor evrei care au căzut victime ale Holocaustului. Oricum, cei 1474 de locuitori erau bine plasați în spațiul urban în anul 1952, evident în

⁴ Arhivele-Naționale Serviciul Județean Bihor, *fond Comitetul Județean al Comitetului Democratice Evreiesc (C.D.E.)- Bihor - Oradea*, dos. 2/1946, f. 110.

⁵ *Ibidem*; Corneliu Crăciun, *op. cit.*, p. 9

⁶ Vezi Anexa 2.

⁷ Anexa 3.

comparație cu locuitori maghiari și români, care locuiau în casele situate în jurul centrului și în periferiile orașului. Construcția de noi locuințe a început abia după această perioadă și a cunoscut un salt considerabil între 1968-1985, când au fost edificate în Oradea cartiere întregi de locuințe, care sunt funcționale și ar fi presant necesară modernizarea lor, (mai ales a fațadelor și parțial a interioarelor), pentru ca orașul să aibă o fizionomie cât mai apropiată de cerințele contemporane.

Cercetarea istorică viitoare va putea aduce completări, pentru a se realiza o cuprindere integrală a ceea ce a însemnat, sub raport demografic, prezența evreilor în viața orașului de pe Crișul Repede.

Anexe documentare:

1

DOMICILIILE EVREILOR DIN ORADEA (1952)

(Sunt menționate numele străzilor, precum și numărul locuințelor)

<u>Str. ALEXANDRI:</u>	Nr.
<u>(Vasile ALECSANDRI)</u>	
Weinstein Eliza	30
Rosenberg Éva, Sándor	7
Braun Maximilian	10
Rosenberg Matilda	5 sau 6
Lővi István	6
Lindenfeld Zoltán	6
Weinberger Erzsébet	6
Markbreiter Magda	5
Fried Nicolae	1
Lehner Jakab	6
Ertsey János	1
Rosenberg Gyula	6
Weinstein Kálmán	17
Nasch Eugen	1
Lehrer Pepi	6
Popovics Salamon	21
Üveges Margit	1
Klein Zoltán	1
Moldován Béla	7
Breiner Ernő	5
Markbreiter István	5
Katz Géza	6
Goldenthal Dezső	16
Kupferstein Ferenc	21

Friedmann Miklós	5
Sternberg Sándor	1
Breier Jenő	5
dr. Munk Andor	7
Mittelman Alfréd	5
Izsák Ferenc	10
Benedek Árpád	5
Frank Oszkár	11
Weiss István	19
Kohn Béla	21
Sugár Jenő	2
Rosen Roza	21
Gersohn László	21
Ádler Jenő	6
Weinberger Béla	6
dr. Melinda László	21
Koch Elza	6
Moskovits Zoltán	
Klärman Dávid	5
Schiffnagel Mina	6

AULICH LAJOS

Schwartz Dezső	15
Farkas Zoltán	19
Jósefer József	34
Goldstein József	11
Klein Lajos, Aurélia	5
Schwartz Otto	13
Berwald Sándor	19

AVRAM IANCU

Grünfeld Benjámín	13
Katz Ferenc	2
Helprin Izsák	5
Stern Ernő	8
Ickovits Hermann	1
Hubert Nussen	1
Schwartz Gáborü	14
Freund Lázár	12
Münster Arnold	20
Zoltánovits Wolff	7
Krauss Emma	
Steinberger Imre	14

Neumann Jenő	5
dr. Deutsch Elemér	15
Bermann Sámuel	6
Gross Jakab	6

ARMATA ROSIE

Hecht Éva	
Feldmann Miklós	18
Rosinger Erszébet	20
Weiss Márton	20
Forgács Jenő	18
Klein Emilia	6
Schön Helén	20
Schwartz Ernő	20
Kertész Lili	22

ARANY JÁNOS

Réder Menyhért	2
Egri Zoltán	2
Gelberg Irina	2
Goldenthal Dezsó	3
Vértes Hermann	7
Werner Tibor	2
Nádor Zoltán	1
Klein Jenő	9
Goldenthal Lajos	2
Amzell Jenő	1

ACADEMIEI

Ritter Emilia	3
---------------	---

A. MUREȘEANU

Ungár Sámuil	12
Anker Elisabeta	12
Fekete Sándor	9
Ország Pál	10

23 AUGUST

Braunstein Avram	18
Janovits Ilona	45
Klein Gustav	57
Hitter Aron	25
Ernest Leo	23

ARDELEANU

Weinberger Zolta	6
Mayer Gizzela	5
Guttman Adolf	5
Mózes Miklós	5
Perl Ignác	
Stern Andre	5
Schwartz István	10
dr. Goldberger Ernő	4
dr. Hajdu Viktor	6

ANATOLE FRANCE

Lőrincz Jakab	25
Frenkel Dávid	63
Sándor András	22
Lehrner József	27

ANDREI ȘILVIU

Weiss László	11
--------------	----

BREINER BÉLA

Eckstein Mózes	12
Rottenberg Teréz	9
Markovits Gizella	12
Kurtender Ervin	26
Rottenberg Ferencz	9
Fischer László	86
dr. Erdős Gábor	19
Apfel Dezső	15
Szántó Margit	29
Ternovits Emmánuel	2
Gelbert Sámuel	23
Markovits Miklós	21
Freundlich M.	23
Schwartz József	4
Zwiebel Manó	17
Csillag Zoltán	19
Pollitzer Maximilián	16
Elek Pál, Kató	8
Nagy Imre	22
Radó Béla	7
Laszt Zoltán	35
Rác Mihály	23

Reich Adolf	2
Steiner György	20
Posner Sándor	50
Márkus Tibor	27 sau 28
Ornstein Sándor	8
Rappaport Jenő	50
dr. Hirsch Alfréd	30
Gidáli Sándor	16
Auspitz László	29
Farkas Jenő	20
Schön Ernő	16
Kallós Ferencz	20
Dávid Jenő	3
Hans Sámuel	9
Kertész Ödön	51
Mittelmann Imre	20
Nagy Endre	12
Klein Géza	26
Kovács Anna	74
Goldberger László	20
Seidmann Sándor	16
dr. Nyiszli Miklós	49
Hirsch Anna	30
Gyenes Bertalan	28
Lustig Róza	27
Maurer Sándor	27
dr. Fehér Andor	45

BATTHÁNYI

Mann Béla	15
Fuchs Livia	6
Ladner Tibor	7
Singer Walter	20
Rotschild Mihály	18
Klein Imre	20
Friedmann Zoltán	3
Csillag Zoltán	9
Frank Ferenc	20
Gross Béla	8
Katz Béla	1
Adler Lajos	1

BUZOIANU

Pollák Márton	28
Glaser Anton	30
Fülöp Andrei	4
Weislovits Rozalia	28
Herschkovits Ignác	20
Ungár Anna	13
Fischer Lipót	6
Apter Máttyás	8
Berkovits Antal	34
Péterffy József	7
Seiden Éva	30
Bogár Lajos	1
Müller Hermann	26
Bisztricer Andor	13
Kormos György	10
Freud Jenő	23

BARITIU

Farkas Gábor	8
Wertheimer Eugénia	8
Salzer Stefan	2
Biró Mária	4

BULYOVSZKY

Jakabovits Imre	8
Ruchenstein Zsiga	7
Izsák Gyula	5
Hitter Sándor	8

CUZA VODĂ

Simon Ernő	40
Geller Ferenc	25
Steinmetz Mendel	47
Weiss Leopold	23
Glück Lajos	47
Slomovits Jenő	17
Weinberger Moise	57
Diamanstein Éva	72
Glük Irén	34
Pollák Izsák	73
Merzel Nándor	46
Grünbaum István	32

Fentuch Tipra	17
Gelberg Károly	46
Herschko Gyula	12
Hermann Manó	30
Meisels Jakab	65
Fried Nicolae	19
Adler Ernő, Albert	17
Lőrincz Andrei	72
Bayer Mária	43
Weiss István	19
Weiss Ági	19
Lichttag Ignác	12
Fenikel István	20
Salamon Ignác	37
Blau László	19
Gelberger Paula	12
Kirschner Miklós	65
Neuschiller Sándor	8
Rosenberg Zoltán, Dezső	17
Mózes Frida	47
Berkovits Julia	11
Korn Náni	47
Katz Ervin	19
Fogel József	20
Hertz Tibor	19
Klein Irén	29
Glück József	55
Izsák Károly	30
Róth Ernő	56
Neuschiller Ernő	62
Steinmetz Géza	54
Márton László	78
Held Éva	19
Avram Izráel	20
Spitzer Klára	19
Hochmann Elza	52
Róth Armin	12
Weiss József	34
Hans Sámuel M.	74
Spitzer Jenő	12
Kliger Ávrám	17
Fischer Éva	46
Klein Sándor	6

Nagy Béla	27
Liebermann Tibor	15
Klein Imre	14
Ungár Mór	3
Fazekas János	27
Fischer Mór	12
Hertz Imre	19
Berger Márton	4
Katz Pál	20
Weiss Gyula	19
Réthi Magda	81
Zóltan Imre	12
Buller Mózes	14
Hensel Zoltán	3
Ornstein Cecilia	65
Pollák Mózes	4
Lupu Alexandru	12
Schreiner László	75
Hirsch Ida	11
Wieselovits Roza	87
Lakatos József	20
Weinberge László	12
Márton Mór	12
Neuschiller Jenő	47
Eiländer Zoltán	38
Klein László	5
Klein Hermann	31
Grossmann Lajos	4
Fischer Jenő	27
Goldberger Gizi	4
Rotschild Sára	4
Gross Menyhért	4
Katz Géza	60
Kohn Ágnes	27
Rác Mihály	60
Steiner Imre	44
Guttman Jakab	44
Faragó Pál	41
Garai Sándor	7
Geller Burech	28
Schwartz Miklós	12
Guttman Sándor	12
Weinberger Sándor	17

Hauptstadt Jakab	11
Klein Mór	12
Weiss Bancze	12
Berkovits Antal	23
Noé Ernő	12
Engler Silvia	8
Klein Mihály	29
Fischer Ilonka	30

COGĂLNICEANU [MIHAIL]

Heldek Helén	66
Indig Mendel	23
Deutsch Imre	68
Freundlich Rudolf	35
Ábráham Béla	61
Kovács Miklós	30
Ádler Heinrich	67
Koller József	40
Rugendorf Juta, Béla	10
Grünfeld József	21
Sternberg Alex	21
Reich Leo	48
Keller Rudolf	48
Herschkovits Etel	31
Feldmann Benjámín	37
Weinschafit József, --/-- Sámuel	10
Scauermann Jakab	43
Róth Márta	66
Bárány Slemér	45
Weinberger József	15
Eliás József	8 sau 6
Léb Miklós	21
Katz Pál	21
Hittner László	29
Lövinger Lórándné	8
Moskovits Mózes	10
Berkovits Jenő	68
Feldmann Margit	37
Gottfried Lázár	40
Schulensohn Janka	23
Berkovits Ernő	48
Róth Márton	8

CELE TREI CRIȘURI

Indig Ábrahám	28
Klein Etelka	3

PIATA CETĂȚII

Izsák Albert	24
Weisz Sándor	24
Háber Tibor	24
Reinits Sándor	1
Stern Sándor	24
Neumann József	2
Hirsch B.	12
Segall Izidor	3

CANTEMIR

Braun Ábrahám	51
Steinberger Dezső	17
Végh Hermann	14
Kehér Károly	45
Mihálovits Erzsébet	27
Kohn Dezső	45
Gerbner József	77
Lax David	16
Simkovits József	2

CIPARIU [TIMOTEI]

Lukács László	34
Tóbiás Lajos	37
Braun Hermann	26

COSBUC

Cărucieru Moise	8
Bernath Gh.	3
Steiner Béla, Miklós	10
Weiss Imre, Ernő	10
Klein György	7
Gross Márton	11
Gerő Blanka	11
Csathó Miklós	10
Frisch Margit	9
Gidáli Miklós	8
Perlmann Ferencz	1
Herschkovitz Márta	2

CRINULUI

Gross Sándor	8
Schwartz Ioan	9
Junger Jenő	2
Klein Mór	8

CAZARMEI

Hirsch Zsuzsa	9
Steiner Géza	9

CLEMENT GOTTWALD

Wohl Zoltán	20
-------------	----

COSTA FORU

Schwartz Izsák	2
Spitzer Nicolae	2
Berger Mór, Miklós	2

PIATA CERNA

Weiss Imre	6
Stark Jenő	6

PAUL CHINEZ

Fried Imre	2-6
------------	-----

CLOȘCA

Zitter Géza	36
Petre Sarolta	7
Léb Andor	49
Jungor Pärach	6

CHIROV

dr. Székely Imre	3
------------------	---

CLUJULUI

Kiss Olga	7
-----------	---

CRUCEI

Weiss Zoltán	2
--------------	---

MATEI CORVIN

Kaufmann Tibor	36
----------------	----

CIOROGARIU

Schwartz Dézső	46
Weiss Jenő	46
Fein István	26
Bartha L.	2

CEHOV

Glantz Sára	5
-------------	---

CELE TREI CRIȘURI

Schwartz Mária	2
Robitsek László	4
Weiss Jenő	2
Borgos Sándor	2
Reisner Imre	2
Hirsch Mózes	

CERNAKOVSKY

Drattler Mór	6
--------------	---

CIORDAȘ [IOAN]

Laster Ioan	7
Friedmann Mózes	24
Schwartz Jolán	1
Farkas Jenő	9

CARAGIALE

Spitz György	9
Roth Sándor	18
Pásztor József	5
Silberstein Zoltán	7
Schwartz Béla	18

COLUMBUS CRISTOF[OR]

Kirschner Elemér	6
------------------	---

CALEA CLUJULUI

Herschkovits Ferenc	7
---------------------	---

CALEA ARADULUI

Steinberger László	5
Csizmadia Isidor	29
Hermann József	21

DEPORTATIILOR

Berkovits Haim	65
Halmi József	62
Friedmann József	49
Grünfeld Klára	65
Blau László	62
Fischer Ignác	27
Lichtmann Janő	21 sau 28
Korda Sándor	73
Dávidovits A.	62
Klein Zoltán	9
Lax Regina	20
Berkovits Sándor	61
Steigmann Mór	73
Hegedüs Károly	87
Lörincz Kató	26
Gréda József	57
Wilkesz Miklós	69
Garai Tibor	69
Pless István	27
Lörincz Sándor	27
Berkovits Áron	61
Spitzer Hermann	61
Reismann Hersch	35
Schwartz Náthán	49
Gross Sámuel	75
Salamon Károly	25
Kirmayer Dávid	27
Schwartz Béla	28
Katz Béla	61
Glück Mózes	60 sau 61
Fuchs Hermann	
Schwartz Mózes	24 sau 29
Fauster Avram	75
Fischer Ignác	27
Tormayer Dávid	27
Guttman Ernő	25
dr. Ádony Béla	54
Rosenberg Imre	79
Neumann Géza	69
Sajovits Márton	1
Goldenberg Marcu	75

DECEBAL

Schlanger Sándor	21
Tóth Mária	45
Reich Lili	24
Graf Zsuzsa	25

DELAVRANCEA

Klein Elisabeta	25
Sonnenfeld György	20
Weissbrun Adam	6
Schlinger Jenő	
Klein József	25
András Béla	6
Braun Gyula	28
Boer Edmund	8
Klein László	10
Friedmann Hermann	35

DIMA

Adler Ștefan	8
Vass Béla	3

DOBROGEANU

Ster Viktor și Anna	18
Weiss Adolf	24
Weismann Henrik	21
Eisinger Jenő	18
Schächter L.	18
Deutsch Jenő	16

DOZSA GYÖRGY

Klein György	49
Schönfeld Jenő	25
Bárdi Terés	24
Schwartz Zoltán	24
Steiner György	25
Lichtenstein Aliz	2
Stern Sándor	24
Weiss Sándor, Zsuzsu	40
Kőszegi Sándor	9
Beker József	9

DÂMBOVITA

Sonnenwirth József	
Müller Mór	6
Áron Sándor	16

DINAMO

Klein Sándor	6
--------------	---

DANKO PISTA

Nóth Andrei	24
Deutsch Anton	26

EMINESCU

dr. Klein Gyula	75
Klein Sándor	20
Kupferstein József	40
Gross Laura	40
Farkas Dóra	15
Kádár Sándor	8
Kovács József	24
Moskovits József	3
Terkeltaub Benjámín	41
Salamon Zoltán	7
Schön László	12
Surány Emil	52
Korda Géza	24
dr. Kovács László	12
Szekely Áládár	5
Vadász Pál	9
Róth Mihály	51
Friedländer Sándor	3
Klein Ede	24
Gelb Károly	5
Pollák Miklós	52
Kohn Jolán	51
Salamon József	24
Brüder György	72
Rubin Emma	12
Mozes A.	6

EINSTEIN

Furst Ferenc	5
Kanizsai József	5

CELE TREI CRIȘURI

dr. Katz Hermann	5
Holtz Leopold	1

EFTIMIE MURGU

Zitter Irén	9
Malek Hermann	9
Klein Ernő	2
Izráel Ernő	15
Indig Izráel	2
Róth Blanka	34
Klein Hermann	61

ENGELS

Léhner Dezső	8
--------------	---

ENCSEL MOR

Jakabovits Éva

FUCHS MOR

Izsák József	7
Engler Livia	3
Hait Adolf	9
Zeisler Dézsó	14
Nussen Vilmos	9
Jakabovits Pinkás	5
Neumann Magda	11
Killinger László	10
Rosenthal Mina	9
Schmidt Éva	7
Biró József	15
Welsaft Sándor	9
Eisenberger Ignác	4
Friedmann Magda	9
Schönfeld Miklós	7
Kleinmann Lajos	6
Nagy Jenő	14

FRIMU

Dávidovits Salamon	1
Kassiere Rosália	1
Friedmann Mór	1
Stegmann Salamon	1
Krauss Emil	2

Lukács Márton	2
Weiss Géza	2
Siakovits Miklós	
--/-- Nándor	17
Blattner László	2
Kohn Oszkár	2

FUCSIK

Stoessel Katós	4
Schönberg Ilona	4

FESZTI ÁRPÁD

Rosenthal Lajos	6
-----------------	---

GROZA PETRU

Klein Kálmán	18
Farkas Éva	45
Grünberger Tibor	
Feldmann Jolán	44
Hartstein László	24
Kirschner Ernő	49
Reinitz Dávid	2
Finkelstein Henrik	11
Eliás Leo	26
Jakobi Imre	39
Jécesz Blanka	25
Seelig Márton	51
Eliás Margit	6
Farkas György	72
Himler Valéria	6
Weiss Sára	23
Grünspann Imre	6
Reich György	42
Ádler Sándor	20
Breier Elemér	7
Schwartz Ilona	42
Paller Magda	
Weiss Piroska	19
Vértes László	26 sau 24
Hábermann Lajos	9
Lukács Hermann	6
Hersch Náthán	44
Hermann Vilmos	51

Seidner Margit	10
Kiss László	4
Katz Karoly, Livia, și László	78
Kóbor Jenő	2
Weinberger Erzsébet	57
Klein József	17
Weiss Arthur	26
Klein István	12
Herschkó Ferenc	24
Silbermann Farkas	10
Schwartz Imre	45
Weiss Ede	23
Trok Ida	42
Gáll Sándor	37
Róth Ernő	29
Neuländer Izráel	16
Hegedüs Imre	7
Kohn László	14
dr. Kovacs	6

GAVRA

Réthi László	8
Stein Pál	13
Jakabovits Mór	7
Klein József	20
Gerdán Ferenc	9
Deutsch Farkas	5
Blond Izidor	3
Müller Zoltán	1
Weiss Lajos	18
Kupferstein Sándor	8
Horváth Róza	4
Markbreither Jakab	24
Schönberger Sándor	3
Lővi Kálmán	9

GĂVĂNESCU

Salamon Manó și Emmánuel	5
Schwartz Sándor	21
-//- -//-	30
Rottenstein Sándor	2
Philip Gábor	4

Weiss Tibor	1
Fried Klára	7
Weiss Andor	3
Gansl Arany	3
Mayersoh Avram	8
Stein Paula	12
Izrael Nándor	7
Scherer Pepi	4
Weiss Ferenc	2

GRIGORESCU

Weinstein Salamon	2
Hübschmann Kató	
Raducziner Zoltán	4

GOJDU

Fried György	7
Fenikel László	9
Fried Betrice, György	9
Fischer Kálmán	9
Benedek Sándor	2
Gross Imre	5
Jungreiss Endre	9
Dub Jakab	9

GROZĂVESCU

Scherzer Dávid	4
----------------	---

GILLÁNYI

Gerbner István	77
Braun Avram	55

GÁCS DEMETER

Rosenweig Sándor	9
------------------	---

GRIVITEI

Reisner Edmund	26
Fischer Ernestina	
Gyémánt Jenő	34

GALILEI

Kinhort József	2
----------------	---

HORIA

Kupferstein Károly 35

HEINE

Leichter Ernő 12
 Kenyeres Ida 3
 Hoffmann Bauer Szeréna 6
 Egri Adolf 12
 Róth Imre 7
 Gelb Vilmos 7
 Weiss Erzsébet 12
 Baugarten Sarolta 7
 Guttmann Jenő și Jakab 7
 Hersch József 7
 Dávidovits Ignác 8
 Neumann László 12
 Hász Jenő 3
 Indig László 3?
 Simonovits Áron 15
 Hoffmann Ernő 8
 Guttmann Jakab 7
 Bauer Eliás 6
 Halmos László 3
 Feuerstein Béla 3
 Fener Dezső 6
 Weiss Ferenc 12
 Boer Andor 6

HÜBSCHERBERGER

Pártos Andor 3
 Weiss Emanuel 3
 Czitrom Ede 11
 Nussbaum Klára 42
 Eisikovits Sándor 9
 dr. Popper Andor 8
 Moer Pál 2
 Krauss Andor 2
 Stein Maximilian 12
 Schenker Strul 8
 Weiss Ferenc 12
 Boer Andor 6
 Weiss István 4
 dr. Kálmán László 11

Dávidovits László	4
Táglicht Béla	42
Hendel Rudolf	3 sau 23
Florian Paula	26

HUNYADI JÁNOS (Iancu de Hunedoara)

Erdős Béla	4
Berger Vilmos	8
Mayer György	8
Gross László	2
Braunstein Gyula	2
Cărucieru Eugen	6
Steiner Salomea	2
Oppenheim Zoltán	2
Zimmermann Miklós	4
Rubinstein Sámuel	6
Hirsch Arthur	30

HILARIA

Rosenblatt Max	12
Salamon József	38
Katz Péter	15
Steinmetz László	12
Moskovits Andor	11
Berkovits Hersch József	22

HEGEL

Guttman József	2
Rodán István	2
Schwartz Lajos	8

HAJO (Haieu)

Berkovits Pál

HASANU

dr. Katz H.	28
-------------	----

HERBÁK

Bruder György	8
Ungár Sára	13

JOZSEF ATTILA

Ritter János	23
--------------	----

Csillag László	27
Hammermann Jenő	10
Kilgászt Tibor	19
Nádor József	15
Stern Béla	61
Gross Imre	11
Rosenthal Andor	27
Farkas Livia	15
Steinberger Sándor	27
Feledi József	17
Deutsch Jözsefné	19
Grünstein Ilona	15
Tapfer Dezső	5
dr. Frank	6
dr. Wechsler E.	15
Fröhlich János	19
Kupfer Klára	4
dr. Osváth György	15
Kormos István	43
Éva Márton	27
Reich István	49
Goldstein Sándor	11
Márton István	27
Lustig Ioan	30
Schwartz Zoltán	30
Székely Erszébet	30
Heves Sándor	4
Kőhalmi Sándor	6
Daniel Sándor	1
Fleischer Miklós	49
Schlesinger József	15
Pugács Miklós	52
Kálmán Ilona	15
Kállai Imre	15
Csatári József	6
Serbán Béla	5

JOKAI MOR

Spitzer Sándor	7
Ickovits Jónás	24-25
Donnenberg József	7
Balla Lajos	10
Schönbrunn D.	16

Hussbaum László	15
dr. Lichtig Ármin	8
Leitner Pál	4-20
Majtinszky Jolán	16 sau 7
Wallerstein Ádolf	18
Schwartz Sándor	4
Goldstein L.	25
Plagér József	17
Sorger Lajos	11
Klein József	25
Bodó Antal	29
Pollák M. Wolf	4
Fried Ibolya	22
Richter Hermann	19
Kövez Margit	7
Goldhammer Kálmán	20
Blankov Sándor	19
Stern Amália	18
Kezner Rőza	15

JOZSA BÉLA

Dávid György	20
Hirsch Sándor	7
Ionescu Rozalia	10
Sámuel István	12
Weiss Eduard	9
Salamon Béla	6

IOLO

Heller Tibor	11
--------------	----

ÎNGUSTĂ

Lázár Elisabeta	2
Szabó Ervin	2 sau 9

INTERNATIONALA

Ligeti Lichtmann László	14
-------------------------	----

JEAN JAURÉS

Pollák Miklós	9
---------------	---

STEFAN O. IOSIF

Klein Kálmán	14
--------------	----

KOSSUTH LAJOS

Klein Miksa	7
Farkas Ignác	8
Markovits Sándor	7
Katz Adolf	24
Róth József	2
Blau Lajos	8
Kleinbart Ignác	18
Drommer Sándor	7
Rubinstein Miklós	
Blüttner Dávid	
Fellner Olga, József	2
Schwartz Dezső	8
Markovits Hermann	7
Benedek Malca	10
Klein Dezső	12
Stiglitz Márton	11
Báthori Zsuzsa	6
Pollák Joel	13
Hechteil Radu	24
Frenkel Ferenc	24
Gottlieb Miklós	7
Nusen Vilmos	4
Breiser László	11
Gorsch Izsák	1
Goldenthal Miklós	6
Kohn Imre	2
Rosenfeld Sándor	7
Ullmann Jenő	11
Herschkovits Ernő	8
Sternberg Bértalan	11
dr. Farkas	11
Soran Hedvig	7
Fischer Margit	8
Wallerstein Nándor	2
Dávidovits János	11
Vajda András	11
Struhl Pincas	11
Farkas József	24
Halász Béla	11
Kendelovits Gizella	13
Hoffmann Béla	13
Basch Saroltä	13

Renner Izák	13
Löffler Jenő	7
Glück Ernő	24
dr. Sándor János	13
Katz Károly	2
Weinreb Ignác	3
Fried Stefan	19
Schwartz Sándor	11
Pollák Arthur	11
Sassover Sándor	13
Rottner Dezső	2
Wechsler Ernő	22
Packer Sándor	2
Salmon József	11

KROPUTKIN

Krtzmantel Lajos	1
------------------	---

KÁROLY GÁSPÁR

Glückmann Sándor	5
Kuper Kálmán	8
Weinreb Salamon	7

KLAPKA

Goldstein Miksa	4
-----------------	---

KATZ BÉLA

Rosenberg Ilona	25
Weiss Béla	5
Izrael Mihály	

KÁLVIN

Klein Ilona	11
Lörincz Arthur	2
Izrael Sándor	11
Pollák József	11

KALININ

Goldstein Béla	11
Schwartz Sándor	11

LAHNER GYÖRGY

Keller József	7
---------------	---

CELE TREI CRIȘURI

Lauer Sándor	12
Krauss Éva	28
Steiner Leopold	
Lindenfeld Sándor	8
Schwartz Mihály	21
Salzberger Miklós	9
Spitzer Mária	16
Schwartz Imre	14
Friedmann Miklós	14
Blau Andor	17
Krauss Melvin	12
Precz Ferenc	11
Gelberg Emil	6
Rosenbaum Miklós	7
Daróczi Sándor	8

PIATA LIBERTĂȚII

Braun László	56
Weiss Rozalia	2
dr. Karph László	32
Rippner István	26
Demian Isác	4
Czittor Tibor	10
Friedmann Ármin	20

PARCUL LENIN

Tessler Eszter	19
Lóvi Francisc	7
Spitzer Ana	1
Hittner Emeric	11
dr. Erdős Zoltán	1
Keller Hermann	7

V. LUKÁCS

Weiss Ernő	15
Sámuel Márton	21
Grünfeld Adél	16
Weiss Salamon	4
Weiss György	8

CHAIA LIFSCHITZ

Salamon Salamon	16
-----------------	----

LUTHER MÁRTON

Szabó Ferencz	12
Lempert Áron	12
Rosenberg László	10
Weiss Sándor	15
Wöhl Ernő	9
Fuchs Zoltán	18
Dávidovits Zsigmond	12
Fekete Sándor	9

LICEULUI

Fischer Kálmán	7
----------------	---

LASCU

Fischer Jónás	10
Kaplovits Jénő	23
Fischer Ferenc	10
Klein Rozália	10

LUNEI

Klein Dávid	9
Róth Mária	11
Klein Sámuel I.	11
Goldstein Magda	5

LEBEDEI

Salamon Lajos	3
---------------	---

LERMENTOV

Borgos Dezső	5 sau 6
--------------	---------

PIATA 1 MAI

Nachmann Mandel	9
Deckner Sándor	35
Klein Béla	9
Weinberger László	14
Feurstein Béla	14
Hartenstein Klára	14
Spitzer Sarolta	2
Steier László	3
Klein Béla	9
Reiss Etelka	5
Izsák Béla	20

Weinberger László	3
Dáskál Bernát	11
Verő Pál	5
Dauber Ávram	9
Gross Ferenc	14
Izsák Miksa	5
Klein Ilona	9
Vadas István	24
Mandel Szidonia	16
dr. Kovács Erzsébet	24
Kohn Jenő	12
Wollovits Sándor	4
Knippel Károly	9
Bartha Johanna	2
Jakabovits M.	20

MĂREȘTI

Lebovits Salamon	13
Klein András	17
Steiner Mór	8
Schwartz Ilona	24
Friedmann Ármin	1

C. MARX

Weinberger József și Lajos	39
Lövi Veronika	15
Popper Arnold	28
Berger Zoltán	40
Kunea Pál	50

MINSZKY

Böhm Andor	2
Liebermann József	32
Schwartz Sándor	50
Huber Nussel	2
Pollák Izidor	8

T. MAIORESCU

Márton Mihály	20
Derner Mihály	5
Schwartz Sándor	4
Silberman Ernő	22 sau 2
Silberman Livia	8

MOSKOVITS JENŐ

Grünberger Ioan	3
Lővi Andrei	5
Borgos Tibor	3
Fischer Márton	16
Grünfeld Sándor	3

MICHEL ANGELO

Grünfeld Róza	28
---------------	----

MUZEUL[UI]

Reisner Imre	5
--------------	---

MARIA

Spitz László	31
--------------	----

I. MORE

Seidler Béla	19
--------------	----

MICU KLEIN

Klermann Dezső	17
Szabó Hermann	5
Schlesinger Sándor	9
Kohn Miksa	5
Glückmann Viktor	10
Lefkovits Márton	8
Markovits Klára	17
Jeger Manó	5
Berger Sándor	9
Kapolovits Leopold	18
Einfratz Izráel	16
Grünfeld Emil	8
Basch Edith	9
Klein Dávid	13

MOLOTOV

Stern György	33
Kohn Jenő	33
Braun Leon	6
Singer Ferenc	6
Singer László	32
Mandel József	13

Radu Sopron	1
Beck Dezső	30
Moskovits Géza	27
Wallerstein Ida	30
Róth Regina	27
Hoffmann Ernő	4
Lichstein Adolf	14
Nasch Ferenc	27
Löbl Lajos	31
Silbermann Sára	31
Schwartz Aron	30
Schwartz Jenő	30
Alrmann Béla	32
Rennert Hermann	27

MOCSÁRI LAJOS

Filipp Gábor	4
Streicher Edith	16
Klein Lajos	7
Junger Sára	5
Jordán Ferenc	16
Salamon Márton	5

PIATA MALINOVSKI

Schwartz Sándor	8
dr. Salamon Pál	6
Róna Ervin	6
dr. Herschkovits Márcu	7
Hütner József	7
Hirsch Oszkár	8
Róth Vera	8
dr. Heilpert Ándor	6

NAGY SÁNDOR

Schönzweig Tibor	21
Lichtmann Erszébet	8
Neumann Miklós	21
Hirsch Arthur	11
Liebermann Olga	5
Rosenberg Paula	11
Steiner Tamás	4 sau 8
Stănescu Lea	21
Marmenstein Adolf	11

Lichstein Adolf	11
Stern Andrei	11
Farkas Sándor	21
dr. Hausmann Nándor	21

NICOLAE JIGA

Grünberger Andrei	6
Mayersohn Janka	8
Rácș Ștefan	8

NICOLAE IORGA

Kardoss Ștefan	8
Bleier Magda	7
Weiss Sándor	8

HOGÁLL

Solti Miklós	4
--------------	---

GH. NISTOR

Kohn Elemér	67
-------------	----

12 OCTOMBRIE

Dászkal Bernáth	2
Ezri Tibor	13-11
Izsák Béla	1
Schwartz Lajos	6-12
Katz Ferenc	12
Sajovits Márton	1

OSCAR JÁSZI

Klein Ferenc	11
--------------	----

ORFELINATULUI

Blum Éva	4
----------	---

PARHON

Blumenfeld Gizi	33
Schiffnagel Borta	19
Stern Ernő	79
Neumann Gizi	33
Fischer Anna	79
Grünberger Hermann	3
Blau Sándor	54

CELE TREI CRIȘURI

Schönberger Sándor	18
Deutsch Izabella	28
Braun István	28
Léb Erzsébet	5
Meins Lajos	18 sau 28
Braun Arnold	28
Salamon Jakab	1
Fein József	5
Leikovits Sándor	5
Márton István	28
Weinberger Sándor	5
Feig Piroska	3
Taub Lázár, Éva	60
Szőke Ferenc	
Komornyik Ávrám	52
Friedmann Nina	32
Feig Salamon	3
Blau Mátyás	67
Abrámovits Náthán	7
Fein Béla	3
Süsmann Sándor	32
Jakabovits Hedvig	46
Horovitz Bernáth, Mózes	50
Lindenfeld Sámuel	50
Izsák Vilmos	52
Jován Mária	5/a
Blumenfeld Hersch	13
Márton Lázár	33
Kopper Ferenc	89
Srung Jakab	50
Selmovits Stefan	44
Leither Adolf	28
dr. Szabó V.	1
Gross Mór	16/a
Rittigstein Izsák	5
Jakab Béla	46
Braun Dávid	44
Wieder Izidor	5

PETÖFI

Kirschner Béla	32
Spingold Áron	7
Spitz Ferenc	32

PAVEL

Keleti Zoltán	7
Clück Klára	29
Salamon Béla	29
Herschkovits László	17
Weiss Sándor	15
Éliász Erzsébet	22
Háger Eliézer	29
Jakobi Ándrás	29
Szender Ignác	12
Dengelegi Lajos	25
dr. Schwartz E.	2
dr. Klein E.	13
Basch Mózes	23
dr. Handel Elemér	7
Rosenheck Eisig	23
Deutsch Irén	15
Timár Pál	27
Sonntag Károly	29
Spitzer György	24
Dengelgi György	26
Fischer Sándor	16
Ádler Rozalia	10
Ritter Emma	10
dr. Grünberger Zoltán	10
Klein Emil	18
Braun Mór	5
Doppélt Dávid	14
Reismann Dávid	14
Lázár Blanka	5
Klein Ármin	29
Nussbaum Mágda	7
Jónász Jeno	16
Balázs Ödön	4

PLEVNEI

Román Ernő	8
------------	---

PIPOS

Heller József	4
Goldhammer Ándor	7

POSA LAJOS

Löffler Jenő 6

POMPEI

Heller Tibor 11

PETRU RAREȘ

Bernstein József 14

Freiberger Sándor 1

PROLETARILOR

Braun Martin 100

PORUMBEI

Fried Miklós 5

PRAPORGESCU

Kondács Béla 5

Gross Magdalena 5

Klein Sándor 3

Winkler József 10

ILIE PINTILIE

Klein Tibor

Fischgold A. 19

Eldmann József 5

Kupferschmidt Strul 19

Eisenberg Bernáth 5

RIMANOCZY

Jakabovits Ilona 6

Dáskál Nándor 2

Hirsch Ernő 6

Silbermann Sándor 6

Bauer László 5

Jakabovits Ferenc 6

Klein Sámuel 11 sau 14

Blau Zeigmond și Imre 2 sau 4

Szlovák László 9

Katz Imre 6

Weiss Andor

Schwartz Gábor 1

dr. Szabó Weiss 1

dr. Herschkovits G. 3

dr. Mózes Károly	10
dr. Reiner Erzsébet	3
Gábor B.	10
Bauer Klára	5
Faragó István	3
Simon György	11
Spingold Árpád	11
Schönfeld Anna	11
Weiss Judit	16
Hoffmann Tibor	5
Gross Klára	5
Spitz Eugen	14
Schwartz Kálmán	6
Fülöp Imre	3
Mátyás Hermann	9
Friedmann Sándor	9
dr. Bársony Vilmos	16
dr. Bock Alfréd	16
Szlovák Sándor	6
Léb Irén	11
Weiss Ferencz	1
Hirsch Ernő	6
Nosspress S.	7

REDUTEI

Dávidovits Jakab	19
Lindenfeld Miklós	8
Rosenberg Lajos	6
Schwartz Roza	2
Kemény Rozália	1
Steier Ferenc	2
Schwartz Leopold	2

REPUBLICII

Grünbaum Paula	26
Salamon György	14
Deutsch Ferenc	57
Wollner Imre	10/b
Weiss László	49
Weiss Lajos	10
Major Berta	14
Lefkovits Lajos	10

Ackersmann Károly	14
Gavrilov Leopold	26
Mandel György	12
Weiss Pál	9
Braun Hörné	6
Borgos Imre	6
Hubert Lászlóné	9
Kertess László	11
Kupferstein József	10
Löb Lajos	11
Kornweiss László	13
Dávidovits Sándor	3
Hendel Sándor	13
dr. Weiss Pál	12
dr. Balázs István	37
dr. Kende	10
dr. Háger	9
dr. Fejes V.	12
Lövi Herminia	27
Ellenboren R.	9
dr. Kecskeméti	3
Vértes György	36
Lövi Jenő	27
Réti Anna	49
Brenner Etelka	10
Blecher Ágnes	8
Boros György	10/a
Korány Bernáth	26
Boros Andor	14
Lampel Zoltán	30
Kálmán Ferenc	49
Gross Jenő	10/a
Eldenstein Ignác	15
Moskovits Ervin	21
Havas György	31
Roth Károly	35
Fovs Endre	20
Moskovits Andrei	6

ROUSEAU

Laufer Melita	11
Weiss Márton	5

ROSETTI

Weiss István	1
Gross József	1

RAKOCZI FERENCZ

Csizmadia Izidor	29
Szabó Hermina	31
Grünfeld József	1
Feig Mór	21

ROZVÁNY JENŐ

Károly Ödön	11
Lehner Dezső	5
Vasárhelyi Bernáth	5
Fülöp Otto	6
Weinberger Kató	6
Kahán Hermann	21

RĂDULESCU

Róth Terez, Irén	21
------------------	----

ROȘIORILOR

Appel Magda	15
Appel Avram	19
Léb László	19

ROOSEVELT

Rosenblüth Marcel	39
Schwartz Piroska	33
Schapira Jenő	13
Silberstein Ibolya	32
Schwartz Tibor	39
Schwartz József	58

SINDICATELOR

Steinhardt Lajos	9
Strolovits Zoltán	7
Feldinger Mendel	7
Berkovits Ignác	31
Kaufmann Mór	7
Berkovits Dezső	8
Hoffmann Vilmos	13
Tárnoki Zoltán	27

Gáspár István	4/a
Moskovits Imre	10
Grünstein Imre	23
Markovits Sándor	24
Hitter Ferenc	28
Csathó Károly	20 sau 18
Szántó Tibor	9
Weiss Margit	22
dr. Duschnitz	20
Hartmann Klára	9
dr. Gara Margit	9
Harmati Tibor	10
Székely Klára	17
Szücs Ferenc	21
Fehér István	30
Bernáth József	7
Weiss Andor	7
Singer Jolán	7
Somogyi Akos	19
Lévi Endre	10
Hajdu András	4
Ábrahám Ferenc	9
Rappaport Sándor	30
Kaufmann Sándor	32
dr. Friedmann László	13
Kohn Sándor	23
Goldstein Milkós	10
dr. Vajna Erik	10
Márton István	30

ȘAGUNA

Dávidovits Zsuzsa	5
Haimovits Rozália	8
Sigmann Mihály	19
Hoffmann Sarolta	8
Ellmann Ilona	5
Geller Moise	8
Rézműves Hermann	8
Gelberg Paul	5
Bügler Wolff	8
Lázár Hermann	5
Sámuel Béla, Gyula	15
dr. Eiländer Henrik	2

Weiss Mór	16
Eisenberger Bernáth	15
Izsák Zoltán	20
Indig Ábrahám	8
Neumann Desző	5
Reitzer Károly	4
Bleier József	4
Kosztá Ella	4
Sándor Dávid	5
Weinberger Márton	8
Kaufmann Tibor	19
Ganz Bernáth	6
Ungár Benő	8
Wollosovits Izsák	19
Dávid Árpád	19
Eliász Cecilia	12
Klein Sarolta	19
Schwartz Sándor	19
Neuberger Simion	19
Tabák Ávrám	4

PIATA STALIN

Klein Rozália	1
Sternberg Piroska	18
Löb Leopold	3 sau 4
Feldheim Mór	3
Mózes Teréz	3
László Károly	18

SPIRU HARET

Klein József	1
Rosenberg Emil	1
Spreng László	1

SEVASTOPOL

Fleischer Sámuel	7
------------------	---

SINCAI

Steiner Béla	1
Jäger Mendel	1
Rosenfeld Lotte	1
Friedmann Jenő	1
Rotschild Izsák	1
Varga Jenő	5

SZTAROVESZKY

Schwartz Dezső	46
Rosenfeld Sára	5

SOMOGYI BÉLA

Gersch Izsák	1
Weiss Sándor	35

SZIGLIGETI

Ciobotaru Bercu	4
Kupfer Ernő	18
Fenákel Éva	24
Gross Ferenc	7
Pollitter Elza	29
Köhalmi József	40
Fenákel József	27
Neumann Béla	14

SCHUBERT

Porgess Menyhért	17
dr. Leitmann Imre	15
Strul Manó	7
dr. Katz Mór	5
Reismann Dávid	11

STEAGUL ROȘU

Rosenthal József, Henrik, Mózes	1
Leichtmann Tibor	39

SZENKOVITS

Éliás Ernő	8
------------	---

SZABO ERVIN

Jakab Dezső	40
-------------	----

SABINILOR

Katz Moise	6
------------	---

SIMION ȘTEFAN

Rosenberg Nicolae	24
Steinmetz József	

SÁNC

Weinreeb Ignác 1

SHAKESPEARE

Kondés Andrei 20

STRÂMBĂ

Handel Sándor 11

C. STERE

Hirsch Mór 68

PARCUL TRAIAN

Ezri Boldizsár 1

Tessler E.

Heller Nicolae 3

Székely Sándor 8

Hirschhorn Gusztáv 1

TÖRÖK IGNÁCZ

Morgenstern László 4

Márton Ibolya 16

Engel Jakab 64

Márton Éva 4

Schwartz Lajos 16

Dávid Béla 41

Vidor József 4

Balázs Sándor 16

TÜRR ISTVÁN

Tessler Richárd 17

TACHE IONESCU

Schwartz Emil 11

URSU

Seidler Sándor 1

TJUDORJ VLADIMIRESCU

Riffold Nicolae 10

Stern Ernő 56

Schwartz Ferenc 23

Florián Miklós	60
Fuchs Nándor	34
Gross Rozália	30
Fohn Andrei	9
Ehrenfeld Zoltán	23
Schertz Irina	17
Zuckermann Helén	30
Schwartz Rozália	69
Friedmann Adolf	10
Berkovitz Miklós	35
Braun Sándor	77
Filip Margareta	23
Gross Gyula	51
Haim Wolf	18
Benedikt Sándor	19
Wiesel Sándor	30
Baum Hermann	23
Riess Lajos	17
Silvian/Schwartz Ignác	67
Waldner Iván	35
Schneeweiss Stefánia și Jólan	74
Schwartz Béla	39
Lörincz Borbála	39
Grünfeld Vilmos	34
Melchner Lajos	34
Vesterreicher Izráel	49
dr. Kiss Elemér	16
Heismann Max	35
Weinberger József	
dr. Seidmann Bruno	
Kirschner Mihály	23
Hillinger József	60
Ábrahám Mózes	16
Schwimer Izráel	56
Kleimann Tibor	38
Wolff Haim	18
Kogán Lázár	49

I. VULCAN

Ernst Leon	3
------------	---

VIȘINSCHI

Neumann Gábor	12
---------------	----

Slomovits Jenő	23
Rottesteiner Ioan	11
Markovits Dávid	7
Kertész Miklós	48
Mózes Jenő	15
Rosenberg Gyula	22
Klein Anna	46
Weiss Andor	68
Koppel Berta	10
Klinghoffer Sándor	6
Schwartz Ferenc	7
Márkus Jenő	21
Klein Andor	46
Grünpabb Dezső	32
Farkas Lea	8
Weinberger Erzsébet	8
Braun Ignác	25
dr. Oelbaum	38
Frank Sára	40
Hegy György	26
Smajovits Izidor	17
Róth Klára	12
Lehner Ilona	60
Kovács Béla	11
Hermann Ilona	10
Rosenfeld Dezső	49
Moienescu Vili	46
Katzender Lajos	5
Buchwald Farkas	5
Jakabovits Arnold	18
Király László	20
Leifer Mór	14
Ritzigstein Zsófia	25
Hoffmann Sándor	30
Vollend Erzsébet	12
Gelb Vilmos	19
Nagypál József dr.	5
Blau Sándor	35
Rosenfeld Éva	49
Steinberg Jenő	75
Huber Irén	25

WAGNER RICHARD

Wolff Áron 11

VASILE C.

Veres Aurélia 25

VLAHUTĂ

Rosenberg Zoltán 43

Weiss József 73/a

Dávidovits Sámuel 39

Róth Arnold 19

Weiss Salamon 21

VANCSEK

Moskovits Ármin 32

ZAMFIRESCU

Goldstein Erzsébet 6

Ungerleider Sándor 6

Mandel Magda 6

KLARA ZETKIN

Rosenfeld Paul 23

XENOPOL

Stolcz Lajos 18

Róth Hermann 24

Baumgarten Amália 1

(Arhivele Naționale – Serviciul Județean Bihor, *fondul nr. 13 (Comitetul Democratic Evreiesc Oradea)*, dos. 30/1952, f. 78 -108)

2

Tabel

cu străzile și evreii domiciliați pe acestea (la numerele menționate)

Străzi *Număr de evrei*

1. Vasile Alecsandri 45

2. Aulich Lajos 8

3. Avram Iancu	16
4. Armata Roșie	9
5. Arany János	10
6. Academiei	1
7. Andrei Mureșeanu	4
8. 23 August	5
9. Ardeleanu	9
10. Anatole France	4
11. Andrei Silviu	1
12. Breiner Béla	50
13. Batthányi	12
14. Buzoianu	16
15. George Barițiu	4
16. Bulyovszky	4
17. Cuza Vodă	108
18. Mihail Kogălniceanu	36
19. Piața Cetății	8
20. Dimitrie Cantemir	9
21. Timotei Cipariu	3
22. George Coșbuc	14
23. Crinului	4
24. Cazarnei	2
25. Clement Gottwald	1
26. Costaforu	4
27. Piața Cerna	2
28. Paul Chinezul	1
29. Cloșca	4
30. Chirov	1
31. Clujului	1
32. Crucei	1
33. Matei Corvin	1
34. Roman Ciorogariu	4
35. Cehov	1
36. Cele trei Crișuri	6
37. Cernakovszky	1
38. Ioan Ciordaș	4
39. Caragiale	5
40. Cristofor Columb	1
41. Calea Clujului	1
42. Calea Aradului	3
43. Deportăților	41
44. Decebal	4
45. Delavrancea	10

46. George Dima	2
47. C. Dobrogeanu Gherea	7
48. Gheorghe Doja	11
49. Dâmbovița	3
50. Dinamo	1
51. Danko Pista	2
52. Eminescu	26
53. Einstein	4
54. Eftimie Murgu	7
55. Engels	1
56. Encsel Mor	1
57. Fuchs Mor	17
58. I. C. Frimu	11
59. Fucsik	2
60. Feszti Arpád	1
61. Petru Groza	49
62. Gavra	14
63. Găvănescu	15
64. Grigorescu	3
65. Emanuil Gojdu	9
66. Grozăvescu	1
67. Gillanyi	2
68. Gács Dumitru	1
69. Griviței	3
70. Galilei	1
71. Horia	1
72. Heine	23
73. Hübscherberger	18
74. Iancu de Hunedoara	11
75. Hilaria	6
76. Hegel	3
77. Haieului	1
78. Hasanu	1
79. Herbák	2
80. Jozsef Attila	37
81. Jokai Mor	24
82. Jozsa Béla	6
83. Iolo	1
84. Îngustă	2
85. Internaționala	1
86. Jean Jauréz	1
87. Ștefan O. Iosif	1
88. Kossuth Lajos	56

89. Kroputkin	1
90. Károly Gáspár	3
91. Klapka	1
92. Katz Béla	3
93. Cálvin	4
94. Kalinin	2
95. Lehner György	16
96. Piața Libertății	7
97. Parcul Lenin	6
98. Vasile Lucaciu	5
99. Haia Lifschitz	1
100. Martin Luther	8
101. Liceului	1
102. Lascu	4
103. Lunei	4
104. Lebedei	1
105. Lermontov	1
106. Piața 1 Mai	26
107. Mărăști	5
108. Karl Marx	6
109. Ludovic Minschi	5
110. Titu Maiorescu	5
111. Moskovits Jenő	5
112. Michelangelo	1
113. Muzeului	1
114. Maria	1
115. I. More	1
116. Samuil Micu-Klein	14
117. Molotov	20
118. Mocsáry Lajos	6
119. Piața Malinovski	8
120. Nagy Sándor	13
121. Nicolae Jiga	3
122. Nicolae Iorga	3
123. Hogáll	1
124. Gh. Nistor	1
125. 12 Octombrie	6
126. Oscar Jászi	1
127. Orfelinatlui	1
128. C. I. Parhon	47
129. Petöfi Sándor	3
130. Mihail Pavel	33
131. Plevnei	1

132. Pipoș	2
133. Posa Lajos	1
134. Pompei	1
135. Petru Rareș	2
136. Proletarilor	1
137. Porumbeilor	1
138. Praporgescu	4
139. Lie Pintilie	5
140. Rimanoczy	38
141. Redutei	7
142. Republicii	46
143. J. J. Rousseau	2
144. C. A. Rosetti	2
145. Rakoczi Ferencz	4
146. Rozvány Jenő	6
147. Heliade Rădulescu	2
148. Roșiorilor	3
149. Roosevelt	6
150. Sindicatelor	37
151. Andrei Șaguna	33
152. Piața Stalin	6
153. Spiru Haret	3
154. Sevastopol	1
155. Gheorghe Șincai	6
156. Sztaroveszky	2
157. Somogyi Béla	2
158. Szigligeti Ede	8
159. Schubert	5
160. Steagul Roșu	4
161. Szenkovits	1
162. Szabo Ervin	1
163. Sabinilor	1
164. Simion Ștefan	2
165. Sác	1
166. Shakespeare	1
167. Strâmbă	1
168. C. Stere	1
169. Parcul Traian	5
170. Török Ignác	8
171. Türr István	1
172. Tache Ionescu	1
173. Ursu	1
174. Tudor Vladimirescu	41

175. Iosif Vulcan	1
176. Vișinschi	42
177. Richard Wagner	1
178. C. Vasile	1
179. Vlahuță	5
180. Vancsek	1
181. Zamfirescu	3
182. Klara Zetkin	1
183. A. D. Xenopol	3

Total: 1788

3

Străzile cu cei mai mulți locuitori evrei:

1. Vasile Alecsandri: 45
2. Breiner Béla: 50
3. Cuza Vodă: 108
4. Deportaților: 41
5. Petru Groza: 49
6. Jozsef Attila: 37
7. Kossuth Lajos: 56
8. C. I. Parhon: 47
9. Mihail Pavel: 33
10. Rimanoczy: 38
11. Republicii: 46
12. Sindicatelor: 37
13. Andrei Șaguna: 33
14. Tudor Vladimirescu: 41
15. Vișinschi: 42

CELE TREI CRIȘURI

REVISTĂ DE CULTURĂ

Sub Conducerea Dilor:

ROMÂN CIOROGARIU, GEORGE BACALOGLU, Dr. ALEXANDRU PTEANCU
 Vicer Episcop al Colonel Dir. G-1 al Invățămîntului

DATORIA NOASTRĂ.

O revistă culturală, care apare în Bihor, pentru sufletul renăscut al poporului nostru, de bună seamă, este revista, care țrebue să consolideze.

Ceeace s'a făcut prin vitejia soldatului român este numai marele început, fapta vrednică de-a ne adună, în rînduri pioase, pentru adînc-emoționanta mulțămire, față de voinicii cari au savîrșit-o. Pentru ei avem cultul.

Ceeace urmează să se facă este însă mai ome-nesc și mai supus, deci, neglijenții: de săvîrșirea, prin muncă ordonată și metodică. Programul „Marei Reuniuni a Celor Trei Crișuri“, a cărui una din aplicări este revista, căreia îi dăm drumul, drum greu, o știm, este tocmai în sensul punerii în valoare a ceea ce aflăm aci, — și aceasta — călăuziți de bunul simț al reali-tăților, sprijinit de dreptul nostru. Liniștea atît de trebuincioasă creșterii naturale, numai cu acest preț, vom avea-o.

Iubiților noștri cetitori. le cerem încrederea lor, pentru noi, destul de pătrunși de chemarea ce urmăm. Fie ca ceea ce începem acum, în zile de primăvară și de reînviere, să ajungă spicul de grîu plin și îmbiel-șugat!

* * *

ȚINUTUL CRIȘURILOR,

pe care geografi mai vechi îl numiau, cu oarecare pretenție, Crișana, într-o formă cum poporul nostru nu-și formează numele de țeri - altfel Moldova, după riul Moldova — s'ar fi numit Moldoveana — are, în dezvoltarea poporului nostru, un rol special.

E o țară făcută în jurul unei cetăți, unei vechi, mari și puternice cetăți, care din minile regilor maghiari ai Ungariei a trecut în ale regelui habsburgic și a stat mult timp de strajă împotriva Turcilor. Un caracter sacru era atribuit de mulțime orașului în care se odihneau Sfântul Ladislau cîntat în legende și pus în legătură cu însăși întemeierea Moldovei prin lupta cu Tătarii, Ștefan al II-lea, Andrei al II-lea, regele cruciat, luptînd pentru lege în depărtatele Locuri Sfinte, Ladislau al IV-lea, Sigismund de Luxemburg, regele-Împărat, dușman al Turcilor cotropitori, reginele Beatricea, mama lui Ludovic cel Mare și Maria soția Cesarului din Casa de Luxemburg. Toate felurile de călugări își fixaseră sălașul acolo. Toate silințele Pașior, begilor otomani din vecinătate nu isbutiră să sfărme îndirjita rezistență creștină de aici. Oradea-Mare se poate lăuda că a rămas pînă la 1660 neatinsă de prihana păgînă.

Numai atunci, după ce căzuse autonomia Domniilor românești, ridicate foarte sus de un Vasile Lupu și Matei Basarab și menținute ca puteri militare pînă în acel moment, după ce, în sfîrșit, Ardealul Rákóczeștilor, unit, putem zice, frățește cu Moldova și Țara Românească, ajunsese o provincie a Sultanilor, cetatea văzu pe Jeniceri străbătîndu-i străzile înșingurate. Peste scurtă vreme, Casa de Austria aducea liberarea.

Ai noștri dinprejur au fost factor activ în aceste lupte de apărare a creștinătății. Dcaici caracterul lor ostășesc, din Iobași ai regelui ungar, pe vremea cînd acesta era un titlu de glorie, ajutători ai prinților Ardeleni și ai Imperialilor în aceeași operă defensivă, ei au păstrat inițiativa și hotărîrea luptătorului totdeauna gata să înfrunte pe dușman. Cea mai importantă organizație a lor, episcopia unită din 1776, ei au căpătat-o, prin luptă, au cucerit-o.

În cele ce urmează a se face de noul stat român ajuns pînă aici e absolută nevoie să se ție seamă nu numai de ce aduce el, dar și de ce găsește aici. Și sint puteri peste care nu trebuie să se treacă fără a li cere tot ce pot să deie. Si cu fibra acestor grăniceri ai nației noastre se poate căpăta mult ca energie creatoare pentru viitor.

N. Iorga.

RĂSĂRIT DE SOARE.

Cine va bea din apa ce-i voi da eu lui, nu va însetoșa în veci; ci apa ce-i voi da eu lui, va fi întru dñsul isvor de apă curgătoare în viața de veci.

Ioan IV. 14.

Pe vremea restrîștei, Crișurile erau simbolul ființei noastre etnice în țara Bihorului. În unele lor, clocoteau suferințele unui popor și dorul de care au murit părinții și strămoșii noștri. De ele se leagă tradițiile neamului rominesc din țara Bihorului. În ele se sintetizează aspirațiile de frontieră etnică. Aceste tradiții au dat farmecul celor trei Crișuri pentru Bihoreni.

Din acest farmec al trecutului s'a desprins numirea Reuniunii culturale „Cele Trei Crișuri”, menită să facă din aceste Crișuri un nou simbol, acela al culturii noui romînești.

„Au doară Tu ești mai mare decît Iacob părintele nostru, carele au dat vouă puțul acesta, dintru carele și însuși a băut, și feciorii lui, și dobitoacele lui”, a zis Samarineanca Mîntuitorului Christos, care îi vorbea de apa vie a învățăturilor lui-înspirată de tradițiile isvorului patriarhal din Samaria.

„Tot cine va bea din apa aceasta, va însetoșa iarăși; iar cine va bea din apa ce-i voi da eu lui, nu va însetoșa în veci”; a răspuns marele învățator al lumii.

Și ce adevărat este tîlcul acestei figuri biblice?

Desfacerea din veneratele tradiții locale și unirea sufleteasca în concepția unității naționale. Cine va bea din apa aceasta nu va mai însetoșa în veci după o cultură străină. Lămurit: să se facă religie din cultura națională.

A trecut umbra legii feudale, care zicea: *cujus regio ejus religio*. Astăzi domină religia dreptății lui Christos, care a zis: Eu sunt libertatea.

Biserica Lui este organizată pe principiul național: fiecare națiune să-și aibă pe metropolitul ei. (Can. 34 Apost.) Acest principiu a triumfat și în cataclismul din care au răsărit statele noi de astăzi, în care fiecare națiune își are Domnitorul ei. Noi avem pe cel mai nobil Domnitor din cîți au purtat coroană regală.

De cite ori cercă lumea adevărul, ajunge la Christos, pentru că El este adevărul.

În lumea aceasta a statului ideal n'are loc imperialismul cutropitor de neamuri. Imperiul romin este imperiul libertății popoarelor. Regimul acestui imperiu nu este te-roarea, ci cultura. Soarele acestei culturi luminează tuturor.

La razele acestui soare se vor încălzi și concetățenii

noștri de altă limbă, rămași răsleți între noi, căci criteriul culturii creștine este iubirea de oameni. După preceptele apostolului limbilor: „De-aș grăi în limbile omenești sau îngerești, iară iubire nu am, făcutu-m'am ca niște aramă sunătoare și chimval răsunător. De-aș avea profetia și de-aș ști toate tainele și toată știința și de-aș avea toată credința, încît să mut și munții, iar iubire nu am, nimica nu sînt. Și de-aș împărți toată avuția mea și-aș da trupul meu să-l arză, iară iubire nu am, nici de un folos nu-mi este.

Iubirea îndelung rabdă, se îndură, iubirea nu învidiază, iubirea nu se îndărătnicște, nu se trufește; nu se poartă în necuviință, nu caută ale sale, nu se întărită, nu gîndește răul; nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă, toate le crede, toate le speră, toate le rabdă, iubirea nici odată nu cade, chiar de profetiile vor lipsi, chiar limbile de vor înceta, chiar știința de se va strica“. (Cor. 13, 1—8.) La înălțimea aceasta morală, ne vor iubi și aceia, cari astăzi ne urăsc.

Acest soare a răsărit asupra Crișurilor. Ele vor simboliza de acum înainte apa vie a culturii creștine romine. Cine va bea din ea nu va însetoșa în veci.

Gustați din această apă cei ce însetoșați de mărirea neamului românesc!

Roman Ciorogariu.

LA PLIVIT!

Cunoscut lucru e, că drumul ochiului și al urechii e cel mai drept și cel mai scurt spre mintea și inima omului. Ceeace ochiul vede și urechia aude mulțumește mintea și mîngăie inima, dacă ni se pare pe potrivă judecătii și a gusturilor, cu care ne-am pomenit; și din potrivă ne înstrăinează și ne învrăjbește dacă nu se potrivește cu felul nostru de a gîndi și a simți. Aceasta potriveală în cele văzute și auzite dela om la om face unitatea sufletească a unui popor.

Și cu cît mai de bun neam și mai vechiu în cultura sa populară e un popor, cu atît mai gingaș și mai dificil e pentru ceea ce ochiul și urechea îi aduc în suflet. Un asemenea popor cu nas subțire, ca să zicem așa, cînd ochiul și urechea îi sînt ori cît de ușor jignite, numai decit se dă la zeflema și satiră, își taie haina și fuge ca de popă tuns.

Poporul românesc cel mai de bun neam și cel mai vechiu între popoarele de pe aceste locuri, știm cu toții, cît de dificil e în gusturile sale, cît de zellemist și satiric în spiritul său, cît de conservator și grijuliv pentru ale sale și desprețuitor pentru ale altora. În minunatele sale proverbi și-a

cristalizat întreagă mentalitatea, înțelepciunea, morala, estetica, cu un cuvânt toată filosofia sa de viață. Și toată aceasta filosofie și-a intrupat-o în moravurile și obiceiurile sale, în gândirea, în limba și purtarea sa, singurele care îi mulțumesc ochiul și urechea și cu ele mintea și inima.

Pentru tot ce se abate dela aceasta filosofie și dela aceste moravuri, Românul e nespus de sever față de alt Român, și foarte îngăduitor în aparență, dar în gândul său zeflemist, și batjocoritor față de cei de alt neam. Nu e puțin lucru să te simți Român și cinstea acesteia îți cere îndatoriri severe, se ține cu chelțul, și chibzuință. De aceea e Românul atât de aspru în privința curățeniei moravurilor, a limbei și a purtării față de alt Român; de aceea el nu numai nu caută să românișeze pe alții, dar cînd se întâmplă ca cineva de alt neam să se facă Român, îl ia la vale, îl poreclește și nu-l iartă timp de generații. El are credința, că nu ori cărui nespălat i se cade să fie Român.

Nenumărate sunt anecdotele românești, în care Românul cu atîta spirit caustic își bate joc de firea și apucăturile tuturor popoarelor conlocuitoare, sau de alți Români, care au luat năravuri străine, care s'au făcut din cal măgar, cum zice el. Iar cînd vede un străin mai de treabă și cu apucături mai creștinești, se miră și zice: „Uite un Ungur sau un Sas româneț de treabă ca un Român”. Și nu există cinste mai mare ca aceasta, pe care Românul să o dea unui străin. Cu un cuvînt în privința moravurilor ochiul și urechea Românului sunt nespus de alegătoare și dificile. Românul e un aristocrat cu obraz subțire, de o mîndrie pe cât de discretă pe atît de adîncă.

Din cauza vechimei culturai sale populare, au crescut, s'au rafinat și s'au înrădăcinat în Român toate sentimentele înalte: sentimentul economic al proprietății, al bunei cuviinți, sentimentul moral și cel religios creștinesc, dar mai pe sus de toate, floarea sentimentelor omenești, sentimentul estetic al frumosului, cel mai vorbitor ochiului și urechii și prin ele minții și inimei. Ori cît de neînsemnate sunt însă aceste deosebiri, ochiul și urechea ageră a Românului le oblicește, inima lui simțitoare le simte și nasul său subțire le respinge. Și astfel cu intoleranța Românului pentru tot ce i se pare străin și jignitor pentru gustul său estetic, nu e cu puțință o simpatie reciprocă și o conlucrare într'un gând și simțire spre binele comun, cu un cuvînt ceea ce se chiamă unitate sufletească. Și fără unitate sufletească desăvîrșită, unitatea geografică și politică e șubredă și destrămată, o iluzie și o amăgire de azi pe mîne, pe care cel dintîi vînt o duce și o spulberă. Acest gust estetic rafinat e cauza, pentru care Românul dintr'o provincie e așa de intolerant și batjocoritor pentru portul, năravurile și vorba celor din alte provincii.

Pe acesta temă Moldovanul își bate joc de Muntean, Munteanul de Moldovan și amîndoi de Ardelean, iar Ardeleanul mehenghiu, și el își bate joc de toți ceilalți. Și doar slavă domnului, sunt destul de neînsemnate deosebiri de limbă, port și năravuri, deosebiri strecurate în diferitele ținuturi românești de influențele popoarelor învecinate și de despărțirea politică de veacuri.

È o necesitate care nu mai suferă amînare nici de un ceas, ca ochiul și urechea Romînului de pretutindenea să fie satisfăcute, portul, limba și moravurile să fie unificate potrivit unui singur și comun gust estetic românesc. Buruiana și dudăul străin, aduse de cele patru vinturi, în ogorul românesc, de veacuri încălcat ca un pămînt al nimănui, trebuie plivite și stîrpite din rădăcina, ca să nu mai rămînă decît firul grîului în lanuri, firul ierbii și florile de cîmp familiare ochiului românesc, în livezile și finețele românești. Stăpîni desăvîrșiți cum ne-a făcut Dumnezeu și dorobanțul pe moșia noastră strămoșască, nimic nu ne mai împiedecă, să punem plugul în pămînt, să tragem brazde adînci, să sămănăm semințe curate, sănătoase de casa noastră și cînd colțul buruenii și al dudăului se va ivi prin holdele și finețele noastre, bătrîni, tineri și copii, bărbați și femei să ieșim la plivit cu toții de cu primăvară, pentru ca vara să ne desfăteze ochiul și toamna să ne hrănească sufletul în legea și după inima noastră.

Nu e treabă grea plivitul, dar cere mîna ușoară și dragoste de curățenie; e gîngășă și migăloasă. Ochiul ager de Romîn, gust estetic românesc, și mîna delicată de artist, se cer pentru munca plivitului, daruri rare acestea, pe care Cel de Sus le-a hărăzit cu mîna darnică Colonelului Bacaloglu, conducătorul „Celor Trei Crișuri”. Darurile aceaste dela Dumnezeu se cer. Nu se cer celui ce privește lanul material de pe pămîntul unde buruiana și dudăul se văd și se smulg ușor, amarnic se mai cer însă celui ce se apucă să plivească în sufletul omenesc, unde se vede mai greu și se smulge mai cu primejdie. Avem însă încrederea, ca, colonelul Bacaloglu, care a zămislit în gîndul lui binefăcătoarea Societate a „Celor Trei Crișuri”, nu numai că e priceput el însuși în munca plivitului, în suflete, dar are și puterea de sugestie, priceperea și stăruința cuvenită de dascăl, pentru a învăța pe toți membri Societății, meșteșugul de a vedea buruiana și de a o smulge din rădăcină fără a vătămă grîul și iarba curată.

În nici o provincie românească nu s'a încuibat atîta pîr și dudău străin în sufletul românesc, ca în țara Crișurilor și a Maramurășului. Cîteva decenii de robie mai trebuiau, pentru ca sufletul românesc din aceste părți să se sălbătăcească de istov și buruiana străină să-l năpădească și înă-

bușască cu desăvîrșire, așa încît nici locul să nu se mai cunoască, pe unde odată a fost lume românească. Ochiul românului nu era să mai vadă haina albă și urechea lui nu era să mai audă vorba desfătăță românească pe aceste meleaguri scumpe inimei noastre. Nici odată nu s'a adevărit mai mult vorba românească, care zice: „Cînd norocul schimbă pasul, n'aduc ani ce-aduce ceasul“, cum s'a adevărit acum. Norocul nostru, care așa se vede, că nu moare, ne-a înapoiat Crișana și Maramurășul tocmai în ceasul al unsprezecelea, cînd totul era de pierdut și totul de cîștigat.

Și „Cele Trei Crișuri“ a răsărit ca din pămînt tocmai în locul și tocmai în timpul supremei nevoi. Binecuvîntat să fie suflul care a zămislit-o!

Portul romînilor din aceste părți s'a corcit în așa hal, încît tipul nobil de Roman nu se mai vede decît doar în fața văratică și inteligentă și în ținuta demnă a trupului; în haină însă a dispărut toată bunacuvîința, tot gustul estetic rafinat și toată eleganța caracteristică portului românesc. Ridicolul, destrăbălarea și uriciunea barbară au luat locul minunatului bun gust românesc. „Cele Trei Crișuri“ n'are decît să ademenească prin misiunarii săi de pe sate nu mai mult, decît trei fete și trei flăcăi, copiii din oameni și gospodari de frunte din sat, ca să îmbrace duminica la horă un costum simplu, economic, dar elegant și de bun gust românesc, anume ales și întocmit de o comisie centrală competentă, pentru ca în trei-patru veri să se schimbe la față și să se romanizeze portul satului întreg, încît ochiul Romînului de pretutindenea să fie satisfăcut și Romînul de ori unde să se simtă acasă în un sat din Bihor, ca și în unul dela Rucăr, din Vrancea sau dela Săliște.

Numai în trei-patru dumineci dintr'o vară să meargă într'un sat o echipă de zece flăcăi și zece fete, românește îmbrăcați și să joace cîteva jocuri românești, anume alese și anume învățate și nu e nici o îndoială, că în trei-patru veri s'a romanizat și hora din Bihor, acest alt farmec al ochiului, care merge la inimă și contribuie nespus la unitatea sufletească a neamului nostru. În felul acesta se duc naibii cămeșile scurte și indecente, ismenele largi și numai pînă la genunchi, pălăria ceardaș și bulendrele femeiești deșanțate, bune numai de a îmbrăca ciușele sperietoare de păsări în holde și de cotojmănit Turcu. Se va duce naibii și ceardașul cel sălbatic și destrăbălat, pe care Romîni adevărați îl porecesc „joc țigănesc“.

Limba țeranilor din Bihor și Maramurăș chiar cîntecurile lor, doinele și horele, sînt atît de împestrițate de vorbe spurcate și hodorogite, care sgărie urechea romînească de parcă ar ara dracul cu ele în timpanul Romînului, încît răscolesc inima și măruntaele, înstrăinează și indușmănesc pe

frate de frate. Iarăși un gând bun, la preotul și învățătorul, la cei câțiva intelectuali ai satului și prin pilda bună în școală și în biserică, prin observații și corectări delicate și blinde în conversații, se vor stîrpi încetul cu încetul și aceste burueni răufăcătoare din limbă și cîntece.

Schimbate și românizate trebuie să fie pînă și numele boilor, a cailor și a cînilor, pentru ca Romîniile peste munți să nu mai zică, că cei de dincoace de munți vorbesc cu dobitoacele în limba ungurească și numai așa se înțeleg cu ele, ca frații. Slavă domnului că mai frumoase sînt și mai bine le șede boilor dragi Romînului nume ca Florea, Bujor, Bourean etc., decît, Șugar, Csendes, Bodor și alte bădarăni.

Repausatul scriitor și poet Miron Pompiliu, de origine din Bihor, cu multă amărăciune recita în societatea „Junimea” din Iași, următoarea doină, ca o pildă de îngrozit despre corcirea și spurcarea limbei din satul și ținutul lui:

Bate vîntul hătălmăș, (îngrozitor, strașnic)
 Fac honvezii ruculași (concentrare)
 Honvezii ruculesc, (merg la concentrare)
 Fetele bușuluesc. (se întristează)
 Cînd vine biata fecicută (rîndunică)
 În țara mai meleguță, (căldică)
 Vino și tu telcul meu (sulețul meu)
 La mine la chebeleu (la stî)
 Azi vară la arățaș (seceriș)
 Făcuși badeo făgădaș, (promisiune)
 Că pe mine mi-i lua,
 Ș'oi fi menyasonga ta. (mireasa ta)
 Arătașul a sosit (secerișul)
 Ba și toamna a erchezit, (a sosit)
 Și tu badeo nu te'nșori,
 Adja — azișten ca să mori. (Dare-ar Dumnezeu.)

Va fi oarecare exagerație în pilda aceasta de îngrozit, dar adevărul, tristul adevăr nu e departe. Va trebui timp de două-trei generații, pînă cînd cu munca sistematică se va putea curăți limba din aceste părți de toată pingăreala și spurcăciunile acestea, care jicnesc nespuse urechea Romînului și îi instrăinează inima de frații cei mai vrednici de mila și dragostea sa. Și mult mai greu va fi să se stirpească din vorbirea bihorenilor și a maramurășenilor accentul sdrăngănit și hurducat unguresc, care și vorbelor și fraselor curat românești le dă un aer și un ritm sălbatec, ridicol și ne creștinesc. Indreptarea și românizarea accentului în vorbire nici nu se poate face prin povește și corectări, ci numai prin pilda vie. Dacă autoritățile noastre politice, administrative și militare ar avea simțirea, priceperea și cultura cuvenită, ca să înțeleagă importanța limbei pentru unirea

10 Mai 1919, la Oradea-Mare

sufletească a neamului întreg, ar lua grabnice măsuri, ca în Bihor și Maramurăș să aducă învățători și profesori din vechiul regat și pe cei localnici să-i permute măcar pentru patru-cinci ani în România veche. Același lucru l'ar face cu funcționarii din administrație, justiție, căi ferate, poștă, telegraf etc., ba, cece ar fi și mai de folos, ar muta regimentele din o parte în alta a Carpaților măcar timp de zece ani. Multe lucruri bune și de folos ar putea învăța și cei de dincolo dela cei de aici, mai ales în ale gospodărici, ale plugăriei, în cele economice în general și în privința solidității morale. Iar cei de aici, ar deprinde repede și cu temeiul limba cea dulce ca fagurele de miere și sprintenia în gândire și vorbă a celor de dincolo. Numai astfel, satisfăcând ochiul și urechea, se va putea încălzi și inima fratelui pentru frate și se va realiza cu adevărat unitatea națională. Astfel rămânem străini cu toată unitatea politică, înfăptuită cu atîta sînge și jertfe.

În Bihor și în Maramurăș din nenorocire puțin are de învățat, în privința limbei și a obiceiurilor, bietul țaran, talpa țării, dela intelectualii și cărturarii localnici, a căror limbă și năravuri sînt chiar mai corcote decît a țărănimii. E revoltător pentru o ureche și o inimă românească de a auzi pe intelectualii romini din acele părți, vorbind ungurește între ei, cînd vor să fie de spirit și civilizați, iar cînd o dau pe românește, își vine să fugi. I se răscolesc măruntaele în coș Românului adevărat, cînd aude pe intelectualul sau intelectuală romincă desmierdîndu-și copiii sau iubiții cu nume diminutive barbare ca acestea: Jancsi, Șamu, Șandi, Gyuri, Gyurka, Miclăuș, Pișta, Mărisko, Julcsa, Rozsa etc, cînd noi Romîni avem nume diminutive desmierdătoare, cum nu are alt neam de pe lume, decît doar frații noștri Italieni. Firește, că toate aceste constatări nu le fac în bătăie de joc, ci cu nespusă durere. Răul își are cauzele sale firești și nu merită batjocură, ci milă și îndreptare.

Indreptarea aceasta, care nu mai suferă amîinare și care ne cere toată hărnicia, priceperea și devotamentul, e scopul binecuvîntatei societăți „Cele trei Crișuri”, în frunte cu însușeleșitul și departe văzătorul ei întemeietor, Colonelul G. Bacaloglu. Pilda bună a Celor trei Crișuri o vom urma și noi cei dela Cluj și din tot Ardealul. Bine ar fi să fie urmată și în Bucovina și Basarabia cu deosebire, unde în holda românească s'a încuibat scaiul muscălesc.

Sîntem în primăvara vieții noastre românești, a unității naționale, holdele de pe marginile moșiei noastre sînt năpădite și înădușite de buruiană și dudău răufăcător. Să ne suflecăm minicile, să zicem „Doamne ajută!” și cu toții „La plivit!”

Cluj, 24 Martie 1920.

I. Paul
profesor universitar

CÎNTEC DE SEARĂ.

*Cade seara 'ntunecînd
Albele ferestre
Și la geam privește dus
Fata tără zestre.*

*Lacrămile cad arzînd
Palida ei mîină . . .
O poveste de demult
Buzele-i îngînă:*

*„— Basmelor ce le-am visat
Basmelor de-altădătă
Vin și-acum, sburînd în stol
Lume fermecată . . .*

*„Visurile de demult
Inviază iară
Aducînd seninul cer
Cîntec, primăvară . . .*

*„Dorurile vin mereu
Tot mereu mai multe
Și nu-i nimînea să-i spun
Jalea să-mi asculte.*

*„Vor veni din nou în stol
Pui de rîndunică
Și pe mine m'or găsi
Tristă, singurică . . .*

*„Singură voi sta de-acum
Ca și pîn' acum
Ani și ani mă vor păli
Cum usucă bruma!“*

.....

*Cîntă tristă în amurg
Fata fără zestre
Luna crește înălbînd
Negrele ferestre . . .*

VICTOR EFTIMIU.

DESPRE IUBIREA ÎNTRE OAMENI.

Una dintre cele mai mari învățături, este, netăgăduit, aceea a blâjnilui Nazarinean, Isus Christos, care ne spune că să ne iubim unii pe alții.

Dar ar fi o mare greșală să credem că iubirea între oameni se poate face oricum. Nu, ci tocmai fiindcă este darul cel mai de preț, ea trebuie să fie făcută cu rost, pentru ca să fie adevărată și trainică. În orice existență adevărată și trainică, și cu atât mai mult în existențele cele mai de preț, trebuie să fie o ordine și o armonie. Iubirea cea sinceră este ca o scară pe care nu ne putem sui cu temei decât trecînd în chip puternic, din treaptă în treaptă, — iar nu sărînd. Prima treaptă, — cea mai de jos, cea de la bază este iubirea de noi înșine, a doua este iubirea de familie; a treia este amicitia; a patra este solidaritatea profesională sau iubirea între oamenii de aceeași meserie; a cincia este patria, a șea sa este iubirea între toți oamenii; și așa mai departe, pînă la iubirea supremă într'una și aceeași ființă, într'un Dumnezeu în care toți suntem frați, fiii aceluiași părinte, unul și același suflet. Și noi nu putem susține că ne aflăm pe una din aceste trepte pînă cînd nu am trecut și prin celelalte de sub ea.

Intr'adevăr, cum să ne închipuim că cineva care nu se iubește pe sine își iubește familia? Iată un om în care părinții sau soția și copiii și-au pus toată nădejdea, dar care ține atât de puțin la el însuși, în cît în fața greutăților, își pune capăt vieții. Putem noi spune că acest om și-a iubit familia pe care a lăsat-o în prada mizeriei? Pentru că ai lui să-i fi fost cu adevărat scumpi, trebuie ca mai întîi el să-și fi fost însuși scump. Prin urmare, trebuie ca, pentru a trece la o treaptă mai de sus a iubirei, să fim deja pe treapta de sub ea. — Dar atîta nu este de ajuns. Iubirea nu este numai o singură treaptă — ci un șir de trepte sau o scară. Omul trebuie să se iubească pe sine, dar el nu poate să rămînă aici; el trebuie să urce iubirea de familie, la amicitie, la solidaritatea profesională, la patrie, la umanitate. Cine dintre noi nu ar osîndi pe omul care și-ar jertfi familia iubirei desine? Dar aceasta înălțare nu se face prin sărituri, ci treptat. Acela care ne-ar spune că este sincer

amicului său, dar și-a trădat pe mama sa și pe tatăl său, nu este sincer. Înainte de a-și iubi prietenul, trebuie să-ți iubești familia. Cine și-a trădat părinții, trădează și pe un prieten. Dar ar fi iarăși o greșală ca dela dragostea de familie să nu trecem la amicitie. Și așa este cu toate treptele iubirei. O armonie trebuie să fie în tot și în toate. Trebuie să ne iubim familia și să avem prieteni, dar nu putem să rămânem aici. Trebuie să ne ridicăm până la iubirea de patrie. Apoi dela patrie să trecem la iubirea între toți oamenii. Dar aceasta trecere să se facă cu rost. Acela care ne-ar spune că este un umanitarist, adică un iubitor al tuturor oamenilor, dar un trădător de patrie, nu poate să fie decît un fariseu. Căci iubirea de patrie este tocmai școala sau pregătirea cea mai puternică a iubirei pentru omenire.

Dintre toate treptele iubirei, nici una nu ne cere așa de hotărît, ca iubirea de patrie, jertfirea propriei noastre vieți pentru viața altora, și anume pentru viața acelei părți din omenire din care noi facem parte în chipul cel mai larg și în același timp cel mai efectiv cu putință, prin familia noastră și prin celelalte familii înrudite cu noi. Prin cererea acestei jertfe supreme, patria este școala sau pregătirea cea mai puternică a iubirei de omenire. Și ea este cu atît mai aproape de această iubire, cu cît este mai desăvîrșită. Este vădit că atunci cînd toți oamenii își vor socoti patria lor ca ceva sfînt, nu va mai fi dușmănie între popoare, căci atunci toate patriile vor fi ceva sfînt și se vor respecta unele pe altele. Dar atunci omul își va înțelege deplin libertatea sa, și cu libertatea sa dreptul său, și cu dreptul său datoria sa. Atunci un om va înțelege că el este liber, că el are dreptul să aparțină unei patrii ca unei religii, dar că acest mare drept cere și o mare datorie. Acela care este sau a devenit cetățeanul unei patrii nu poate fi împotriva ei. Să considerăm de ex. oamenii din România întregită.

Ei sînt liberi a-și alege ca patrie aceasta Romănie sau, dacă se simt streini, țara lor de origine. Dar alegerea odată făcută, ei au datoria de a forma una și aceeași ființă cu sufletul patriei. Incît aceia cari s'au simțit un moment streini, dar cari totuși prin propria lor libertate au consimțit să nu se mai simtă străini, ci să devină, cu toți ceilalți, fii ai aceleiași patrii, și-au impus datoria de a fi ceeace prin înșuși

dreptul lor ei au voit să fie. Ei înșiși au voit să fie Romîni, și ei nu pot să înceteze de a fi Romîni atîta timp cît sunt în România ca cetățeni ai ei, ci numai rupîndu-se de ea spre a se duce în altă patrie. Altfel, ei sunt trădători, și trădătorii sunt cea mai josnică speță de criminali pentru cari nici o osindă nu poate să fie destul de aspră și de grea. Cu atît mai mult, firește, aceasta datorie se impune acelora la care nici cînd nu s'a pus îndoială asupra alege-rei patriei lor. Este deci împotriva firei, împotriva marelui principiu al iubirei între oameni, ca cetățenii aceleeași țări să se considere ca străini, să se dușmănească între ei, să nu se iubească frățeste. În România Nouă nu trebuie să mai existe străini. Toți trebuie să fim frați și să trăim în unul și același gînd. Să dăm lumii strălucita pildă că este o țară în care toți cetățenii au înțeles marea iubire între oameni. Și atunci poate că și alte țări vor face ca noi, și atunci se va împlini cuvintele blajinului Nazarinean: iubiți-vă unii pe alții.

Sunt criminali aceia cari trăind în România Nouă, nu înțeleg această mare învățătură, și atari criminali trebuiesc pedepsiți fără cruțare. Pentrucă, după cum a zis Christos, dacă mina ta te smintește, tai-o și arunc'o dela tine, căci mai bine îți este ca să piară unul din membrele tale și nu tot corpul tău.

Dar noi avem o nemărginită credință în viitorul României. Astfel, credem că din ce în ce mai mult fiii acestei țări o vor iubi, și prin aceasta iubire comună, ei se vor iubi între sine, și vor munci cu toții tot mai cinstit ca să o înalțe tot mai sus, pînă la a fi o pildă tot mai desăvîrșită a ceea ce trebuie să fie orice patrie din lume, adică cea mai mare școală a iubirei între oameni.

*Marin Ștefănescu,
Profesor la Universitatea din
Cluj.*

ANTEU

*Domnului Octavian Goga, care
a fost găsit, odată, lucrînd la
poesie cu acest titlu.*

*Pe drumuri lungi, pierdut, la întîmplare,
Ajungi în zori, mereu, în alte locuri —
Cî'n soarele de afară nu vezi focuri
Cî' ar însemna primiri familiare.*

*De-acum, nu mai e vreme pentru jocuri
Ca'n alte dăți, în jur de felinare,
Cînd ne strîngeam, în cerc mai mic, mai mare,
Ș 'n fiecare zi aveam norocuri.*

*Deosebit ne căutăm de cale
Și ne cunoaștem greu — că ne apasă
Cîmpia 'ntinsă fără deal și vale.*

*Dar cînd de tot puterile ne lasă,
Ne 'mprospătăm din scurte străzi natale
Ce nu primesc pe umiliți acasă.*

Oradea, 4 April.

MIHAIL TORTUZAC

PĂRINȚII ȘI FRAȚII LUI EMANUIL GOJDU

Implinindu-se 50 de ani dela moartea marelui binefăcător Emanuil Gojdu, care și-a lăsat întreagă agonisita vieții sale pentru ajutorarea studenților, preoților, învățătorilor săraci și pentru orice alte scopuri religioase ale românilor ortodocși, se cuvine să căutăm a înfățișa într'un mănușiu și puținele însemnări cari s'au păstrat despre părinții lui. Aceste însemnări se pot afla în matricula botezaților, cununațiilor și morților, ce se păstrează în arhiva parohiei ortodoxe-române din Oradea-Mare, precum și pe câteva pietri de mormânt din cimitirul dela marginea orașului.

Părinții lui Emanuil Gojdu au fost: Athanasie Popovici-Gojdu și Ana, fiica lui Dimitrie Poinar. Athanasie era neguțător de mărunțisuri, iar soțul său Dimitrie, plugar și neguțător de vite. Ana s'a născut la 1779. Nu se știe hotărât anul, când s'a cununat cu Athanasie Popovici Gojdu, dar se poate da cu socoteala, că la vârsta de 18-19 ani, deci pe la 1797 sau 1798 se va fi măritat.

Păsătorii lor au fost binecuvîntată cu 6 copii: Dumitru, Emanuil, Ioan, Simion, Vasile și Gheorghe. Dumitru se va fi născut înainte de 1800. Că era mai mare decît Emanuil, știu dintr'o scrisoare a lui dela 19 August, 1843, în care vorbește despre Emanuil ca despre un „frate mai mic“ al său.

Cunoaștem însă pe cis ziuă și anul și anul nașterii celui de al doilea copil, care avea să devină cu timpul o binecuvîntare nu numai pentru casa părinților săi, ci pentru întreagă familia cea mare a neamului românesc. În matricula botezaților din Oradea-Mare găsim la 12 Februarie 1802 aceasta însemnare: „Bot (ezat) și cu Mir sau uns Prunc Manoilă. Tatăl Popovici Tanasie, Mama Ana, Nașa Kukuși Dimitrieasa Milamat. Prim Biuti Paroh.“

La 20 Aprilie 1804 s'a născut al treilea copil Ioan, despre care găsim însemnarea la fel cu deosebirea, că rolul de nașă la botez îl avea Bacicoe Kordoș Ana, iar ca preot a funcționat Davidovici.

Al patrulea copil Simion s'a născut la 1 Septembrie 1813. Despre acesta se află în pomența matriculă următoarea însemnare mai lănuriță: „S'au născut pruncul parte bărbatească în luna Septembrie ziuă l-a anu ui celui mai sus. Tatăl pruncului Gojdu, sau Popovici Atanasie și muma Poinar Anna lăcuitori în Oradea-Mare. Sau botezat și sau uns cu sfintul Mir prin mine preo'ul Zaharie Davidovici, Administrator Parohiei Prot (opopești) Parohialnic a sf. besearici care se află în Oradea, în luna și ziuă cea se s'au pus

supt anul, și s'au dat în sfântul botez pruncului numele Simeon. Nașul lui a fost Ecaterina soța lui Kukuli Georgie lăcuiitor în V(arad) Olosi."

În aceasta notiță găsim pentru înțiaș dată lângă numele de Popovici Atanasie și pe acela de Gojdu, fără a ne putea da seama deplin, cum și pe ce cale și-a înșușit tatăl copiilor acest al doilea nume, care cu timpul avea să-l înlătore cu totul pe cel dintîi, întru cît doi dintre fiii lui (Dumitru și Emanuil) nu întrebunțează mai firziu numele cel dintîi: Popovici, ci numai pe al doilea: Gojdu.

La 1 Ianuarie 1815 s'a născut al cincilea copil: Vasilie, pe care l-a botezat preotul Gheorghe Vasilevici capelan; iar naș i-a fost „Kukuli jup(ăn) Malamati lăcuiitoriu în Oradea-Mare“.

În sfîrșit la 25 Aprilie 1816 s'a născut copilul al șaselea Gheorghie, botezat la aceeaș lună de preotul „Teodor duhovnic“ avînd ca naș pe „Ecaterina nora lui Kukuli Deme'er lăcuiitoriu în Olosig.“

După nașterea acestui din urmă copil, Ana soția lui Gojdu n'a mai trăit decît 3 luni de zile. La 21 Iulie 1816 a murit și a fost înmormîntată a doua zi în „șentirumul de obște“. Aceasta înămplare tristă pentru familia lui Atanasie Gojdu și îndeosebi pentru soartea micilor săi copilași, a rămas veșnică în „Matricula Reposaților dela anul 1811 pînă la 1827“ sub numărul 417 prin următoarele cuvinte: „Roaba lui Dumnezeu Anna muerea lui j (jupănu) Popovici Atanasie locuitorului în Oradea-Mare (ispovedindu și mai nainte păcatele sale Mie preotului Prot(opop) Teodor duhovnic parohialnic al sfintei biserici, chram. Adorm. Născătoarei care se află în Oradea-Mare, și s'au cuminecat cu sfintele Taine) au răposat în luna Iulie ziua 21, și anul cel mai sus. Și s'au îngropat în pămînt în luna și ziua cea s'au pus supt anul, în șentirim de obște. Prin mine Gheorghe Vasilevici capelan.“ La mormîntul tinerei mame și soții a fost așezată la început o cruce de piatră roșietică purtînd o inscripție ungurească de următorul cuprins: „Aici odihnește Anna Poynar soția lui Atanasie Gojdu, a murit în al 37-lea an al vieții la 2 August 1816.“

Aceasta piatră a fost înlocuită mai firziu cu o cruce de marmoră sură vineție, așezată la mormînt de reprezentanța „Fundațiunei Gojdu“ în semn de recunoștință față de „memoria părinților fericitului fundator.“ Aci se spune că Ana ar fi răposat la 22 Iunie 1816. Avem deci trei date deosebite despre moartea mamei lui Gojdu. De sigur însemnarea din matricula răposaților este mai apropiată de adevăr. Ziua de 2 August 1816 arătată în inscripția ungurească nu este decît indicațiunea, după alendarul gregorian, corăspunzătoare

*Sus: Soldați din armata lui Avram Jancu, la mormîntul
acestuia dela Tebea*

Jos: Casa lui Avram Jancu dela Tebea

zilei de 21 Iulie, semnată în matriculă, după calendarul iulian. Iar însemearea zilei de 22 Iunie, pe crucea de marmură, în loc de 21 Iulie s'a făcut dintr'o vădită greșeală. Observ, că piatra cu inscripția cea ungurească se păstra în primăvara anului 1917 în curtea fostului secretar mitropolitan Nicolae Zigre (strada Bebli nr. 9) de unde socot, că ar trebui ridicată și așezată spre păstrare într'un loc mai potrivit sau lângă biserica din Oradea-Mare sau la Consistor.

După moartea soției sale Ana Foinar, Atanasie Gojdu împresurat de a fiția copiii nevîrstnici, de crește ea căcra nu se putea îngriji de ajuns din cauza îndeletnicirilor sale neguțătorești, — la un an și două luni s'a însurat cu văduva Ana Ruscaș. În „matricula cununaților“ (t. II. nr. 85) găsim despre această, a 2-a căsătorie a lui Atanasie, următoarea notiță: „1817 în luna Sept. ziua 29. După făcuta de trei ori în biserică vestire, nealîindu-se nici o împiedecare, s'au logodit și s'au cununat Mirele Văduvoiu Gojdu Atanasie lăcui-toriu în Oradea-Mare cu numita Mireasă Văduva Anna Ruscaș alui Manoil Sterie lăcui-toriu în Oradia-Mare, în luna și ziua cea, ce sau pus supt anul, prin mine preotul Meletie parohul besericeii a Sf. Adormiri care se află în Oradea-mare. Nănașul lui au fost Caterina muerea lui Kukulie Gheorghie lăcui-toriu în Olosig, care și mărturisește cu mine Meletie Stanovici paroh în Oradea-Mare.“

Cu această, a doua soție, a viețuit Atanasie Gojdu pînă la 23 Iulie 1821. cînd a trecut și el la cele eterne, după ce s'a „ispovedit și cuminecat cu sfințele Taine“ la preotul Gheorghe Cojocnean, care la 25 Iulie l-a și așezat spre vecinică odihnă „în țentirim de obște.“

Copiii lui nevîrstnici au rămas deci orfaniși de tată și mamă. Cei mai mari, Dumitru și Emanuil, erau încă în vîrstă deasupra năcazului, putînd să-și croiască ei înșiși un rost în viață. Cu numele lor ne întîlnim și mai tîrziu, pe cînd despre ceilalți n'au rămas pentru posteritate știri mai de seamă.

În ce privește, în deosebi pe binele ătorul Emanuil Gojdu, acesta se pare a nu fi fost legat sufletește nici în anii copilăriei aît de intim de tatăl său, ca de maica sa Ana, pe care o pierdu aît de timpuriu, cînd el abia împlinise vîrsta de 14 ani. Această constatare se întemeiază pe împrejurarea, că Emanuil Gojdu a păstrat toată viața cu sfințenie amintirea mamei sale, al cărei nume îl amintea adeseori cu înduioșare, pe cînd despre tatăl său rare-ori face amintire.

Chiar și în punctul o) al frumosului său testament se gîndește

numai la descendenții din familia mamei sale (Poynar) și nu face nici cea mai mică amintire despre descendenții din familia tatălui său (Popovici - Gojdu) nici despre vre-un frate sau nepot al său. De aici se poate trage încheierea, că la 4 Noembrie 1869 când și-a făcut Gojdu testamentul nici unul dintre frații săi nu mai era în viață. Ei vor fi murit fără urmași, că: altfel ar fi greu de admis, ca din marea sa dărnicie să nu fi lăsat Gojdu chiar prin testament, câteva picături și pentru creșterea nepoților rămași dela frații săi. Punctul amintit din testamentul, pe care un ziar ardelean îl numia la 1870 „un monument indelebil“ este de următorul cuprins: „La toate ajutorările ce se dau din aceasta fundațiune, — pe lângă egală calificatiune-să aibă întâietate Poynarii din Bihor cari se trag din neamul moșului meu după mamă, Dimitrie Poynar, dacă vor rămînea credincioși religiunei ră-ăritene ortodoxe.“

Din cele arătate aci rezultă, că Emanuil Gojdu a pastrat pînă la sfîrșitul vieții o amintire pioasă mamei sale, precum și familiei, a cărei odraslă a fost mult sdruncinată și afiit de timpuriu răposata Ana, fiica lui Dimitrie Poynar. Dovadă, că pînă la vîrsta de 14 ani această mamă l-a crescut cu dragoste și înțelepciune. Dacă el a devenit un bun Român, un mare binefăcător al bisericii și neamului românesc, o parte din merit poate fi pusă și în socoteala vredniciei și evlavioasei sale mame.

I. Lupaș.

Dr. NICOLAE BĂLAN,

este numele noului cap al bisericii ortodoxe romine din Ardeal. Simpatia, cu care a fost întîmpinată alegerea lui, denotă că venirea sa eră o dorință generală. Arareori a simbolizat vre-un nume așteptările unei generații în măsură mai mare, decît numele lui dr. Bălan, așteptările tuturor credincioșilor bisericii ortodoxe romine din Ardeal. Și fericită a fost generația, care și-a văzut cu ochii așteptările realizate prin mîna de fier a unui om.

Sublimele idei ale Mîntuitorului au pătruns în decursul veacurilor, întreaga organizație și viață a statelor moderne, au trecut în modul nostru de gîndire. Și totuși azi neagă mai mulți existența lui Dumnezeu. Creștinismul a ajuns la o criză aparentă. Veșnicul cuvînt despre iota și cirta ce nu se va șterge, pare a fi rămas o afirmațiune biblică. Micile succese culese de mintea omenească pe imensul cîmp al

necunoscutului au orbit-o de mândrie. Privirea ei rătăcește cu sfidare spre înălțimile cerului, deși orice capo d'operă a ei este o mică scînteie, din lumina de sus.

Incurajată de minte, a ieșit din umbra-i modestă și mica inimă. În căldarea ei miraculoasă fierb patimi încă necunoscute și, clocotind, inundă rotogolul. La lumina lor fiara iese din vizuină și umblă după pradă. Singe roșu vopsește urma lor printre oameni. Torentul de lacrimi nu ajunge să stingă focul, pentru că vîntul bate tot mai turbat. Viforul e în deplină putere și slabele rugăciuni ce se înalță spre cer din pompoasele case dumnezești de azi, nu sunt în stare să îndulcească vuetul lui.

A dispărut din lăuntru splendoarea bisericei din primii secolii după Hristos. Amvonul a amuțit, s'a răcit iubirea evanghelică și duhul indelungrăbdător cu capul plecat, trist a părăsit casa Domnului. Iubirea și căldura unora a căutat să-l readucă. Amintirea a copiat forma veche. Flacăra luminilor se indreaptă și azi spre cer, simțim însă cu toții că moștenirea noastră de azi e o palidă icoană a trecutului. Formalismul își ține de mult stăpînirea.

Văzînd amurgul, s'a răslețit și casta fariseilor. Conservatismul a trecut în moștenire unor suflete pioase.

Hristos, care a promis să fie întotdeauna în apropierea noastră, pare c'a urcat înălțimile cele mai mari. Suntem ca vasul spart în bucăți și nu aflăm olarul care să adune fărîmăturile.

Pămîntul a devenit iarăș o vale a plîngerilor. Dorințe nedeterminate înalță suspinul lor spre cerul încuiat, așteptînd o nouă încreștinare. Cine va coborî o rază din fața seninului Hristos în acesta vale a tînguiri? Unde e cîntărețul la a cărui harfă pietrile să se clădească, fiarele să se imblînzească.

Unde e profetul, prin rostul căruia să reînvie litera moartă a evangheliei? Unde sunt martirii noului creștinism? Aflase-va iubire atît de mare, care să readucă duhul de viață făcător peste aceasta cîmpie, întinsă, plină de plînsese și tînguirii?

Înainte de sosirea Mintuitorului, arhieriei și cărturarii Judeei pîndiau cu înfrigurare momentul și locul nașterii Lui. Cercau să desprindă din umbra slovei, aureola lui Messia. Cu aceeași înfrigurare așteptăm noi azi, întronarea noului curent în biserica noastră, și precum nu s'au desmișcit atunci speranțele mulțimei, astfel nu se vor desmișci nici așteptările noastre.

Dr. Nicolae Bălan este omul providenței. El vine cu misiune de profet. În modesta-i singurătate el și-a pregătit sufletul. Vine cu seninătate în ogorul Maestrului său. În privirea lui blîndă aduce bunătatea.

Patimilor deslănțuite va trebui opusă irezistibila putere a cuvântului divin. Noul Mitropolit aduce cu sine convingerea aceasta. Vorba lui este viață, iar viața lui sigilul convingerii. Seninătatea lui ne va aduce aminte de cântecul îngerilor, la nașterea lui Hristos. Sinceritatea lui va deștepta toate speranțele amorfite.

Va reîncepe suflarea de viață în biserică. Glasul amvoanelor va vesti pe Hristos cel înviat. Din scînteile împrăștiate va răsări făclia, care va împrăștia umbra nopții. Se va naște o nouă viață pe ruinele mohorite. Cu privirea blindă și cu vorba caldă Hristos va vindeca durerile multimei, și va liniști valurile furioase.

Între biserică și viața poporului nostru e o strînsă legătură. Noi am fost totdeauna creștini. O biserică ideală își va resfringe cu prisosință razele ei binefăcătoare, și asupra Statului. Țara noastră urcă, plină de vitalitate pe scena popoarelor. Aprecierea tuturor năzuințelor bune și dorința de a le trăduce în viață e chezașia unui viitor glorios.

Noului cap al bisericii, care sintetizează întreg programul nostru de activitate, îi prosternem inimile noastre în strigăt de „Osana”. Să ne conducă la înălțimile muntelui Tabor, deșteptînd în noi farmecul luminei divine!

J. P.

University of Illinois
at Urbana-Champaign

Department of History
309 Gregory Hall
810 South Wright Street
Urbana, IL 61801

College of Liberal Arts
and Sciences
217 333-4193

November 18, 1988

Dr. Viorel Faur
Complexul Muzeal Județean Bihor
Bulevardul 6 Martie, Nr. 3-5
3700 Oradea,
Rumania

Dear Dr. Faur:

Thank you for your kind letter of October 5. I shall be glad to respond to the questions you posed for an interview to be published in Familia and shall send them later.

By separate air mail today I have sent you an article for Crisia. It is entitled, "The Rumanian Idea of Autonomy in Transylvania, 1867-1906," and is an expanded version of a paper I gave at the annual meeting of the American Association for the Advancement of Slavic Studies in Boston in November 1987. It is thirty-one pages long and has not been published. You must, of course, be the judge of whether it is suitable for publication. About two weeks ago I sent you by surface mail a copy of Volume V of Rumanian Studies, the most recent which has appeared.

With best wishes,

Sincerely yours,

Keith Hitchins

Correspondența istoricului Keith Hitchins cu profesorul Viorel Faur
(18 noiembrie 1988)

ISSN-1221-5716

<https://biblioteca-digitala.ro>